

ÜMMÜ'L-KURÂ ÜNİVERSİTESİNDE İSLAM HUKUKU ALANINDA HAZIRLANAN DOKTORA TEZLERİNİN TASNİFİ

Muhammet ASLAN*

Öz: Suudi Arabistan'daki birçok üniversitede İslami ilimler alanında çalışmalar yapılmaktadır. Bu makalede ülkenin en eski fakültelerinden biri olan Mekke şehrindeki Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde İslam Hukuku alanında hazırlanan doktora tezlerinin genel analizi yapılmaya gayret edilmiş, İslam hukukun farklı alanlarında hazırlanan tezler, muhteva açısından fıkıh sistematığı içerisinde hukuk tarihi, fıkıh usulü ve füru-i fıkıh bakımından değerlendirilmeye çalışılmış, elde edilen sonuçların aktarılması ile çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, İslam Hukuku, Doktora

General Evaluation of the Doctoral Theses Made in The Field of Islamic Law of Ummu'l-Qura University

Abstract: Studies in the area of Islâmic sciences are carried out in many universities in Saudi Arabia. In this study, a general analysis of the doctoral theses completed in the area of Islâmic law in the Faculty of Islâmic Sciences of Ummu'l-Qura University in Mecca, one of the oldest faculties of Saudi Arabia, was made. Theses written in various areas of law have been evaluated by dividing to certain sections in terms of its content. This study concluded by a general evaluation.

Keywords: Saudi Arabia, Ummu'l-Qura University, Islamic Law

Giriş

Bu çalışmada Suudi Arabistan'daki Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku alanında yapılan doktora tezlerinin genel analizi yapılacaktır. Tez tahlillerinden önce Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi hakkında genel bir bilgi verilecektir.

Ümmü'l-Kurâ üniversitesi 1981 yılında Kral Halid b. Abdülaziz'in emriyle Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde kurulmuştur. İlk etapta bünyesinde İslami ilimler ve Arap Dili Fakültesi varken daha sonra açılan fakültelerle üniversite gelişmeye başlamıştır. Günümüzde üniversite bünyesinde İslami İlimler Fakültesi, Tıp Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Eğitim Fakültesi ve İdari Bilimler Fakültesi bulunmaktadır. İslami İlimler Fakültesinde bulunan tüm bölümlerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi verilmektedir.¹

Makalemize konu olan üniversitede yapılan İslam hukuku ile alakalı tezler hukuk tarihi, fıkıh usulü, ibadetler, kamu hukuku ve özel hukuk başlıklarıyla ele alınacaktır.

1. Hukuk Tarihi ile İlgili Tezler

Hukuk tarihi ilmi, hukuk fikrinin insanlık tarihi boyunca nasıl bir şekle büründüğünü ortaya koyar. Tarihteki her toplumun küçük veya büyük de olsa bir hukuk metninin bulunduğu varsayılınca bu ilme ayrı bir önem göstermek gerekmektedir. Günümüzdeki

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, muhammetaslan9428@gmail.com

¹ <https://web.archive.org/web/20190525143546/https://uqu.edu.sa/>

herhangi bir kurum veya hukukî meselenin daha iyi anlaşılması geçmişte geçirdiği evreleri bilmekle mümkün olmaktadır.²

İslam hukuku çeşitli aşamalardan geçerek günümüze ulaşmıştır.³ Bundan yola çıkarak füru' fıkhi konu alan eser ve görüşler üzerinde yapılan çalışmaları kendi zamanlarının fikir, kavram ve durumunu yansıtması yönüyle hukuk tarihi kapsamında değerlendirmeyi uygun görmekteyiz. Bu doğrultuda hukuk tarihi kapsamında hazırlanan tezler sahabe döneminden başlamak üzere kronolojik biçimde tasnif ve tahlil edilecektir.

Sahabe dönemi alimlerinin görüşlerinin analizi niteliğinde olmak üzere sahabenin dönüş yaptığı görüşler,⁴ Huzeýfe b. Yemân'ın (ö. 36/656)⁵, Hz. Ömer'in (ö. 23/644),⁶ Abdullah b. Abbâs'ın (ö. 68/687-88),⁷ Âlü'd-Derdâ'nin (ö. 32/652 [?])⁸ ve Hz. Osman'ın (ö. 35/656) fikhî görüşleri⁹ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Aynı üniversitede hicrî ikinci asır alimlerinden Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729),¹⁰ Leys b. Sa'd (ö. 175/791)¹¹ ve Sâlim b. Abdullah'ın (ö. 106/725) fikhî görüşleri¹² ile Ebû Hanife'yle (ö. 150/767) Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) ihtilaf ettiği meseleler¹³ üzerine doktora tezleri hazırlanmıştır.

Üçüncü asır alimlerinin görüşlerinin analizi niteliğindeki doktora tezleri şunlardır: İshak b. Râheveyh'in (ö. 238/853) fıkhu,¹⁴ İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) fıkhu,¹⁵ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Mervezî (ö. 292/905) rivayetiyle nakledilen görüşler,¹⁶ Mâliki mezhebindeki istilahlar,¹⁷ Şafii mezhebinin fıkhi görüşleri,¹⁸ Hanbeli mezhebinin görüşleri,¹⁹ ahkâm ayetlerinin anlaşılması²⁰ ve Hanbelî mezhebinin fıkhi görüşleri²¹ üzerine doktora tezleri mevcuttur.

- ² Mahmud Es'ad b. Emin Seydişehrî, *Hukuk Tarihi* (İstanbul: Medhal İlmî Araştırma Derneği Yayınları, 2012) s. 12-13.
- ³ Ömer Süleyman Aşkar, *Târîhu'l-fıkhi'l-islâmî* (Beirut: Mektebetu'l-felâh, 1989) s. 39.
- ⁴ Halid b. Ahmed Hasan, *el-Mesâilu'l-fikhiyyeti'l-lefi hukiye fi hârucûi's-sahabe*, (Mekke, 2008).
- ⁵ Muhammed Hamûd Tüveycirî, *Fıkhu Huzeýfe b. el-Yemân*, (Mekke, 1995).
- ⁶ Ruvey'î b. Râcih, *Fıkhu Ömer b. el-Hattâb fi'l-cinâyât*, (Mekke, 1978); Adil b. Abdullah el-Fahrî, *Fıkhu Ömer b. el-Hattâb fi'l-muâmelât*, (Mekke, 1997).
- ⁷ Abdullah Ayda el-Malikî, *Fıkhu Abdillâh b. Abbâs fi'l-muâmelâti'l-mâliyye ve'l-mevâris*, (Mekke, 1996).
- ⁸ Abdulkerim b. Hamûd et-Tüveycirî, *Fıkhu Âli'd-Derdâ*, (Mekke, 1998).
- ⁹ Abdulvâlî b. Meş'ân es-Sülemî, *Fıkhu'l-halîfeti'r-râşid Osman b. Affân fi'l-muâmelât*, (Mekke, 2001).
- ¹⁰ Selîm Muhammed el-Belûşî, *el-İmam Muhammed b. Sîrîn ve fikhuhû fi'l-muâmelât*, (Mekke, 1991); Ahmed b. Mûsâ es-Süheyli, *el-İmam Muhammed b. Sîrîn ve fikhuhû fi'l-muâmelât*, (Mekke, 1995).
- ¹¹ Hilâl Ahmed 'Âşûr, *el-Leys b. Sa'd ve fikhuhû fi'l-ibâdât*, (Mekke, 1983).
- ¹² Hüseyin b. Muhammed el-Belûşî, *el-İmâm Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb ve fikhuhû*, (Mekke, 1992).
- ¹³ Abdulmetin Sahî Şehîdî, *el-Mesâilu'l-lefi hâlefe fiha's-sâhibânî'l-İmâm Ebû Hanife fi'l-muâmelât*, (Mekke, 2009).
- ¹⁴ Talâl Mahmut Sultân, *Mesâil min fıkhi'l-imâm İshâk b. Râheveyh*, (Mekke, 1983).
- ¹⁵ Nezâr Abdulkerim el-Hemedânî, *Fıkhu'l-imâm el-Buhârî fi'l-haccive's-siyâm*, (Mekke, 1984); Nûr Binti Hasen Kârût, *Fıkhu'l-imâm el-Buhârî fi'l-vudûive'l-ğusli*, (Mekke, 1991); Setr b. Cuvâb el-Uvaydî, *Fıkhu'l-imâm el-Buhârî fi'l-buyû'ive's-selem*, (Mekke, 1995).
- ¹⁶ Abdurrahman b. Ali et-Tarîkî, *Mesâlu'l-imâm Ahmed fi'l-ibâdâti'l-hamse 'ade'l-hacc bi rivayeti Ebi Bekr el-Mervezî*, Mekke, 1998); Hüda Binti Abdullah el-Gutaymil, *Mesâlu'l-imâm Ahmedbi rivayeti EbiBekr el-Mervezî min evveli'l-buyû'îlâ nihâyeti'l-itk*, (Mekke, 2015).
- ¹⁷ Abdulmecit es-Salâhîn, *Müfredâtu'l-mezhebi'l-mâliki fi'l-ibâdât*, (Mekke,1989); Hasan Muhammed el-Emîn, *Müfredâtu'l-mezhebi'l-mâliki fi'l-cinâyâtiye'l-hudûdve't-ta'zîr*, (Mekke, 1994); Şemsuddin Muhammed et-Tekniye, *Müfredâtu'l-mezhebi'l-mâliki fi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, (Mekke, 1994).
- ¹⁸ Hâmid b. Muhammed el-Amrî, *en-Nezâiru'l-fikhiyye 'inde's-Şâfiyyefi'n-nüzur ve'l-eymân ve's-şehâdât ve'd-da'vâ ve'l-kadâ*, (Mekke, 2016); Dayfullah b. Çâzî, *en-Nezâiru'l-fikhiyye 'inde's-Şâfiyye fi'l-hudûd ve'l-cinâyât ve't-teâzîr*, (Mekke, 2017).

Aynı üniversite hazırlanan tezlerden önemli bir kısmı tahkik ve tahlil çalışması olması yönüyle hukuk tarihi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim dördüncü asırda yazılan Ebu'l-fadl Muhammed b. Sâlih'in (ö. 322/933) *el-Furûk*,²² Ebû Bekr b. Muhammed el-Kenânî el-Mısırî'nin (ö. 344/955) *el-Mesâilu'l-Mûlidât*,²³ Ebû Bekir el-Kaffâlu'l-Kebîr eş-Şâşî'nin (ö. 365/975) *Mehâsinu's-şerî'a*,²⁴ Cassâs'ın (ö. 370/981) *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*,²⁵ Abdulvehhâb el-Bağdâdî'nin (ö. 394/1231) *el-Me'ûne*²⁶ ve Ebu'l-Kasım el-Hırakî'nin (334/946) *Muhtasar*²⁷ isimli eserleri üzerine tahkik ve tahlil niteliğinde doktora tezleri ele alınmıştır.

Dördüncü asır alimlerinin görüşlerinin analizi niteliğindeki doktora tezleri şunlardır: İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) dört mezhep imamını eleştirmesi,²⁸ İbn Hazm'ın lügat esaslı görüşleri,²⁹ İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) icma olduğunu söylediği meseleler,³⁰ Ebû Muhammed el-Ceyûbî'nin (ö. 438/1046) görüşlerinin tahlili³¹..

Beşinci asırda yazılmış usul ve furû' fıkıh eserleri sıraladığımızda Siracuddin Şiblî'nin (ö. 407/1016) usulü fıkıh şerhi,³² Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî'nin

- ¹⁹ Safiyye Binti Ahmed, *el-Akvâlu'l-fikhiyyetu'l-muharrace fi mezâhibi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel min evveli kitâbi'l-cinâyât ilâ nihâyeti'l-ikrâr*, (Mekke, 2016).
- ²⁰ Fehd b. Faysal el-Münîr, *Fıkhu âyâtî'l-ahkâm min kitâbi şerhi'z-Zerkeşî alâ muhtasari'l-Huraşî*, (Mekke, 2017).
- ²¹ Nadiye Hâşim Âbid, *en-Nezâiru'l-fikhiyye 'inde'hanbeliyye min bidâyeti'n-nikâh ilâ nihâyeti'n-nafakât*, (Mekke, 2017); Fâtuma Binti Ali, *en-Nezâiru'l-fikhiyye 'inde'henbeliyye fi'l-ibâdât*, (Mekke, 2017); Nevf Binti Muferrih, *en-Nezâiru'l-fikhiyye 'inde'henbeliyye fi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, (Mekke, 2017).
- ²² Abdulmuhsin Sa'îd ez-Zehrânî, *Kitâbu'l-furûk tahkik ve dirâse*, (Mekke, 1997).
- ²³ Abdurrahman b. Muhammed ed-Dârikî, *el-Mesâilu'l-mûlidâtli'l-İmâm Ebi Bekr b. Muhammed el-Kenânî el-Mısırî*, (Mekke, 2012).
- ²⁴ Kemâl b. Hâcel'Arûsî, *Kitabu mehâsinu's-şerîa mine'l-kısmi'l-evveli'l-âhiri min kitâbi'n-nikâh*, (Mekke, 1991); Adnan b. Zâyid el-Fehmî, *Mehâsinu's-şerîali'l-imâm Ebi Bekir el-Kaffâli'l-Kebîr eş-Şâşî*, (Mekke, 2017).
- ²⁵ Sâid b. Muhammed Bektaş, *Tahkîku'l-cüzi's-sânî min şerhi muhtasari't-Tahâvî li'l-Cassâs*, (Mekke, 1991); Muhammed Ubeydullah Han, *Tahkîku'l-cüzi's-sâlis min şerhi muhtasari't-Tahâvî li'l-Cassâs*, (Mekke, 1995); İsmetullah Muhammed, *Tahkîku'l-cüzi'l-evvel min şerhi muhtasari't-Tahâvî li'l-Cassâs*, (Mekke, 1995); Zeyneb Muhammed Felâte, *Tahkîku'l-cüzi'r-râbi'min şerhi muhtasari't-Tahâvî li'l-Cassâs*, (Mekke, 1997).
- ²⁶ Humeys Abdülhakk, *el-Me'ûne alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne el-İmâm Malik b. Enes*, (Mekke, 1992).
- ²⁷ Salih b. S'ad el-Küreydîs, *el-Vâdih fi şerhi muhtasari Ebî'l-Kâsim el-Hırakî*, (Mekke, 2004).
- ²⁸ Dayfullah b. 'Âmir eş-Şehrî, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a fi kitâbi't-tahâre fi'l-muhallâ*, (Mekke, 2010); Muhammed b. Şedid es-Sekafî, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a fi kitâbeyi's-salâ ilâ kitâbi'z-zekirî fukahâe'l-muhallâ*, (Mekke, 2011); Fahri b. Berîkân el-Kuraşî, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a fi kitâbeyi's-siyâmîve'l-haccmine'l-muhallâ*, (Mekke, 2012); Sâliha Binti Dahîlullah, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-muhallâ min evveli kitâbi'd-dimâ ilâ nihâyeti kitâbi'l-hudûd*, (Mekke, 2015); Hasan b. Ali, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a min evveli kitâbi'l-mudârebe ilâ nihâyeti kitâbi's-selem mine'l-muhallâ*, (Mekke, 2015); Semra BintiNuruddin, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a min evveli kitâbi'l-cihâd ilâ nihâyeti kitâbi'l-ikrâh mine'l-muhallâ*, (Mekke, 2015); Fatuma Binti Kâsum, *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a min evveli kitâbi'l-mevâris ilâ nihâyeti kitâbi's-şehâdât mine'l-muhallâ*, (Mekke, 2015); *İlzâmâtü İbn Hazm ez-Zâhirî fukahâe'l-mezâhibi'l-erba'a fi kitâbi't-tahâre fi'l-muhallâ*, (Mekke, 2017).
- ²⁹ Saîd b. Ahmed, *el-Mesâilu'l-fikhiyyetu'l-letî benâhâ İbnu Hazm ale'l-lüğati fi'l-muhallâ min evveli kitâbi't-tahâreti ilâ âhkâmî sucûdi's-sehv*, (Mekke, 2006); Mahir Abdulğani el-Harbî, *el-Mesâilu'l-fikhiyyeti'l-letî benâhâ İbnu Hazm ale'l-lüğati fi'l-muhallâ minâhkâmî'l-ihsârî ilâ buyû'i'l-ğarar*, (Mekke, 2009); Selman Muhammed Ahmed, *el-Mesâilu'l-fikhiyyeti'l-letî benâhâ İbnu Hazm ale'l-lüğati fi'l-muhallâ min salâti'l-cum'ati ilâ mahzûrâti'l-hacc*, (Mekke, 2010); Leyla Binti Nâsir, *el-Mesâilu'l-fikhiyyeti'l-letî benâhâ İbnu Hazm ale'l-lüğati fi'l-muhallâ min bâbi'shurûti fi'l-bey' ilâ âhiri'l-kitâb*, (Mekke, 2011).
- ³⁰ Abdurrahman b. Hüseyin el-Mevcân, *İcmâ'âtü İbn Abdilberr min kitâbi'l-eymân ilâ âhiri kitâbi'l-buyû'*, (Mekke, 1999).
- ³¹ Halid Nevvâr Mubtî en-Nemr, *es-Silsile fi ma'rifeti'l-kavoleyvve'l-vecheyn*, (Mekke, 2008).
- ³² Sâtiryâ b. Efendî Zeyn, *Şerhu Sirâci'd-dîn eş-Şiblî el-Ğaznevî li kitâbi usûli'l-fikhi li'l-Buhârî*, (Mekke, 1985); Muhammed Ahmed Kesûlî, *Şerhu Sirâci'd-dîn eş-Şiblî el-Ğaznevî li kitâbi usûli'l-fikhi li'l-Buhârî*, (Mekke, 1985).

(ö. 450/1058) *el-Hâvi'l-Kebîr'i*,³³ İsbîlî'nin *Hilâfâtü'l-Beyhâkî'si*,³⁴ Muhammed b. Ebû Bekr el-Bekrî'nin *el-İstiğna fi'l-fırakve'l-istisnâ'si*,³⁵ el-Cürcânî'nin (ö. 482/1089) *el-Muâyâ fi'l-fikh'i*,³⁶ Ebû Muhammed es-Sakalî'nin (ö. 466/1073) *en-Nüket ve'l-Uyûn'u*,³⁷ Ebû Ya'lâ el-Bağdâdî'nin (ö. 458/1065) *Şerhu Muhtasari'l-Hırakî'si*,³⁸ Ebu'l-Hasan el-Lahmî'nin (ö. 478/1085) *et-Tebşira'sı*,³⁹ Abdurrahman b. Muhammed el-Mütevelli'nin (ö. 478/1085) *Tetimmetu'l-İbâne'si*,⁴⁰ Debusî'nin (ö. 430/1038) *Kitâbu'l-Esrâr'ı*,⁴¹ el-İstirabâzî'nin (ö. 440/1048) *Hallu'l-'akdi ve'l-akl'ı*,⁴² Ebû Bekir es-

³³ İbrahim b. İbrahim Sandıkcî, *Kitabu'l-hudûd mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1982); Muhammed b. Redîd el-Mes'ûdî, *Kitabu's-siyer mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1983); Yasin Nâsır el-Hatîb, *Kitabu'z-zekîrî fukahâe'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1983); Yahyâ Ahmet el-Cerdî, *Kitabu'l-cinâyât mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1983); Ammâr b. Sa'îd ez-Zeybârî, *Kitabu'r-radâ' ve'n-nafakât mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1984); 'Ukayl Hüseyim el-Münevver, *Kitabu's-salîrî fukahâe'l-hâvi'l-kebîr min evvelihî ilâ faalî'l-cemâ'a*, (Mekke, 1986); Abdurrahman el-Ehdel, *Kitabu'n-nikâh mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1987); Gâzî Tâhâ Hasîfân, *Kitabu'l-hacc mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1987); Muhammed Zâhir el-Afgânî, *Kitabu's-şehâdirî fukahâe'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1988); Ahmed Muhammed Mâhî, *Kitabu'l-ferâiz ve'l-vesâyâ mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1988); Muhammed Maslahuddin, *Kitabu'l-buyû' mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1988); Vefâ Ma'tûk Firâş, *Kitabu'l-aded mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1989); Hasan b. Ali Korkulu, *Kitabu'l-âriyev'e'l-ğasb ve's-suf'a mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1989); Râviye Binti Ahmed ez-Zihâr, *Tahkîku kitabi'l-hâvi'l-kebîr min evvelihî hattâ guslî-cum'ati ve'l-ideyn*, (Mekke, 1989); Atyya b. Abdullah el-Mâlikî, *Kitabu'eymân ve'nüzûr mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1991); Hüdâ Binti Maslah es-Safedî, *Kitabu'l-karâz ve'l-müsâkât ve'l-icâre ve'l-müzâra'a mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1997); 'Avâtîf Binti Tahsîn, *Kitabu'l-li'ân mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1999); Sâlih b. Hasan el-Meb'ûs, *Kitabu'l-ikrâr bi'l-hukûk ve'l-mevâhib mine'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 1999); Hüdâ Binti EbûBekr, *Tahrîru'l-fetâvâ ale't-tenbîh ve'l-minhâc ve'l-hâvî*, (Mekke, 2008); Münîre Binti Muhammed, *Tahrîru'l-fetâvâ ale't-tenbîh ve'l-minhâc ve'l-hâvî*, (Mekke, 2010); İn'âm Muhammed el-Hulvânî, *Tahrîru'l-fetâvâ ale't-tenbîh ve'l-minhâc ve'l-hâvî*, (Mekke, 2012); Meryem Binti Muhammed Ya'kûbî, *Tahrîru'l-fetâvâ ale't-tenbîh ve'l-minhâc ve'l-hâvî*, (Mekke, 2012); Emine Binti Gurmulah, *el-Mesâilu'l-fikhiyyeti'l-mebnîyye ale'l-lügatî'l-arabîyyeti min hilâli kitabi'l-hâvi'l-kebîr*, (Mekke, 2015).

³⁴ Ziyab Abdulkerîm 'Akl, *Muhtasaru hilâfâtî'l-Beyhâkî li Ahmed b. Ferah el-Lahmî*, (Mekke, 1983).

³⁵ Su'ûd b. Mes'ad es-Sebîti, *el-İstiğna fi'l-fırak ve'l-istisnâ*, (Mekke, 1987).

³⁶ İbrahim b. Nâsır el-Beşîr, *Kitâbu'l-muâyâfi'l-fikhi alâ mezhebi'l-imâmî's-Şâfiî*, (Mekke, 1995).

³⁷ Ahmed b. İbrâhîm el-Habîb, *en-Nükerve'l-furûk li mesâilü'l-müdevvene kısmu'l-ibâdât*, (Mekke, 1995)

³⁸ Su'ûd Abdullah er-Ravkî, *Şerhumuhtasari'l-Hırakî min evveli'n-nikâh ile'l-edâhî*, (Mekke, 1995).

³⁹ Amr b. Şerîf es-Sülemî, *et-Tebşira min evveli'l-kitâb hattâ nihâyeti kitâbi's-salâ*, (Mekke, 2001); yasin b. Kerâmetulah Mahdum, *et-Tebşira min bidâbi'n-nikâh ilâ nihâyeti kitâbi'z-zihâr*, (Mekke, 2007); Gâzî Sa'îd el-Mutarriî, *et-Tebşira min evveli kitâbi's-sarf ilâ nihâyeti buyû'i'l-âcâl*, (Mekke, 2009); Hâşim b. Muhammed Nâkûr, *et-Tebşira min evveli kitâbi buyû'i'l-fâside ilâ nihâyeti kitâbi's-şehâdât*, (Mekke, 2009); Su'ûd b. Neff' es-Sülemî, *et-Tebşira min bidâyeti kitâbi'l-îlâ ilâ nihâyeti kitâbi't-tehmîr*, (Mekke, 2011).

⁴⁰ Abdurrahîm b. Mirdâd, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne*, (Mekke, 2004); Tevfik b. Ali eş-Şerîf, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne kitâbu'z-zekât*, (Mekke, 2004); Abdurrahman b. Mirdâd el-Hârisî, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne*, (Mekke, 2004); Abdullah b. Mansur ez-Zeyâbî, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne min kitâbi'r-radâ' ilâ nihâyeti'l-bâbi'r-râbi' mine'l-kisâs*, (Mekke, 2005); İnsâf Binti Hamza, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne min kitâbi salâti'l-cenâze hattâ nihâyeti bâbi salâti'l-havf*, (Mekke, 2005); Hannân Binti Muhammed, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne min evveli kitâbi'l-âriye ilâ nihâyeti kitâbi's-suf'a*, (Mekke, 2005); Eymen Salim el-Harbî, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne min kitâbi'l-vesâyâ ilâ kitâbi'l-vedî'a*, (Mekke, 2007). Nesrin Binti Hilal el-Hamâdî, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne*, (Mekke, 2007); Ali b. Sa'îd el-Usaymî, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne*, (Mekke, 2004); Sultan b. Abdurrahman el-Abidân, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne kitâbu'damân ve'l-vekâle ve's-şerike*, (Mekke, 2006); İbtisâm Binti Belkâsım, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne min kitâbi'l-ic'are ilâ kitâbi'l-vakf*, (Mekke, 2007); Gâzî Abdullah el-Uteybî, *Kitâbu tetimmeti'l-ibâne 'am ahkâmi furû'i'diyâne min kitâbi'r-rehn ilâ kitâbi't-teflîs*, (Mekke, 2007).

⁴¹ ŞerefuddinKâlâyî, *Kitabu'l-esrâr li'l-Kâdî Ebu Zeyd Ubeydullah ed-Debûsî*, (Mekke, 1992).

⁴² Abdurrahman b. Muhammed el-Karenî, *Dirâse ve tahkik Şerhu Muhtasari İbni'l-Hâcib el-Müsemâm Hallu'l-'akdi ve'l-akl şerhu muhtasari münteha's-su'lve'l-emel*, (Mekke, 2000); Ali b. Muhammed Bârûm, *Dirâse ve tahkik Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcib el-Müsemâm Hallu'l-'akdi ve'l-akl şerhu Muhtasari münteha's-su'lve'l-emel*, (Mekke, 2001).

Serahsî'nin (ö. 490/1096) *Temhîdu'l-fusûl*'u⁴³ şeklinde önemli konularda yazılmış tezler karşımıza çıkmaktadır..

Altıncı asırda yazılan usul ve furû' fıkıh eserlerini konu alan tezleri sıraladığımızda Şurayh b. Abdulkerim'in (ö. 505/1111) er-Ruyânî'nin *Ravzatü'l-hükkâm*'ı,⁴⁴ Ebu'l-Kâsım Ali b. Yahya el-Cezîrî'nin (ö. 585/1189) *el-Maksidu'l-Mahmûd*'u,⁴⁵ Ruknüddin el-Kirmânî'nin (ö. 543/1148) *et-Tecrîd*'i,⁴⁶ Abdulfafûr el-Kürdî'nin (ö. 562/1166) *el-Câmi'u's-sağîr*'i,⁴⁷ Bahaddin Ebu'l-Meâlî el-İsbîcâbî'nin (ö. 591/1194) *Zâdu'l-fukahâ'sı*,⁴⁸ Mahfuz b. Ahmet Kelûzânî'nin (ö. 510/1116) usulü fıkıh eseri,⁴⁹ Alaaddin Şemsu'n-nazar Semerkandî'nin (ö. 539/1144) *Mîzânu'l-Usûl*'u,⁵⁰ Ebu'l-Vefâ Ali Bağdâdî'nin (ö. 513/1119) *Kitâbu'l-Vâdih*'i,⁵¹ Ebü Muhammed Abdullah Tilmisânî'nin (ö. 594/1198) *Şerhu'l-Meâlim*'i,⁵² Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî'nin (ö. 577/1181) *Tahkik ve'l-beyân*'ı,⁵³ Ebu'l-Abbâs el-Karevî'nin (ö. 536/1141) *et-Tevdîh fi şerhi't-tenkîh*'i,⁵⁴ Yahya b. Ebu'l-hayr el-Umrânî'nin (ö. 558/1163) *el-Beyân*'ı,⁵⁵ Alâuddin ed-Dimeşkî'nin (ö. 554/1159) *Ahkâmu'n-nisâ'sı*⁵⁶ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Yedinci asırdaki alimlerin görüşlerinin analizi niteliğindeki doktora tezi Kadıhan'ın (ö. 592/1196) Hanefi mezhebindeki tercihleri⁵⁷ şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

Yedinci asırdaki usul ve furû' fıkıh eserlerini konu alan tezleri sıraladığımızda Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfi'nin (ö. 684/1285) *ez-Zehîra* ve *el-Furûk*'u,⁵⁸ İbn Şeddâd'in (ö. 632/1234)

⁴³ Abdulah b. Süleyman Âmir, *Temhîdu'l-fusûl fi'l-usûlî'l-İmâm Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî*, (Mekke, 2011); Râid b. Halef el-Useymî, *Temhîdu'l-fusûl fi'l-usûlî'l-İmâm Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî*, (Mekke, 2011); 'Asker b. Abdullah Tu'aymân, *Temhîdu'l-fusûl fi'l-usûlî'l-İmâm Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî*, (Mekke, 2011).

⁴⁴ Muhammed b. Ahmet es-Sehlî, *Kitabu Ravzati'l-hükm ve zîneti'l-ahkâm*, (Mekke, 1998).

⁴⁵ Fâyiz b. Merzûk es-Sülemî, *el-Maksidu'l-mahmûd fi telhîsi'l-ku'ûd*, (Mekke, 2000).

⁴⁶ Abdullah b. Süleyman et-Tüveycirî, *Kitâbu't-tecrîd li'l-imâm Rukniddin el-Kirmânî*, (Mekke, 2012).

⁴⁷ VâilAhmed el-Hims, *Şerhu kitâbi'l-câmi'i's-sağîr li'l-İmâm Abdulfafûr el-Kürdî min evveli'l-kitâb hattâ nihâyeti kitâbi'l-itâk*, (Mekke, 2014); Fâlih b. Mutlak el-Azimî, *Şerhukitâbi'l-câmi'i's-sağîr li'l-İmâm Abdulfafûr el-Kürdî min evveli kitâbi'l-eymân hattâ nihâyeti'l-kitâb*, (Mekke, 2017).

⁴⁸ İd b. Muhammed ed-Dusirî, *Zâdu'l-fukahâ şerhu Muhtasaru'l-Kudûrî min kitâbi ihyâi'l-mevât ilâ nihâyeti'l-kitâb*, (Mekke, 2015); Yasir b. Ali el-Kahtânî, *Zâdu'l-fukahâ şerhu Muhtasaru'l-Kudûrî min bidâyeti'l-kitâb ilâ nihâyeti kitâb'l-ibâk*, (Mekke, 2015).

⁴⁹ Muhammed MüfidEbûAmşe, *et-Temhid fi usûli'l-fikhi telifu Mahfûz b. Ahmed el-Kelûzânî*, (Mekke, 1980); Muhammed Ali İbrahim, *et-Temhid fi usûli'l-fikhi telifu Mahfûz b. Ahmed el-Kelûzânî*, (Mekke, 1980).

⁵⁰ Abdulmelik b. Abdurrahman es-Sa'dî, *Mîzânu'l-usûl fi netâici'l-ukûl telifu Alâi'd-din Şemsu'n-nazar Semerkandî*, (Mekke, 1984).

⁵¹ Mûsâ b. Muhammed el-Karnî, *Kitabu'l-vâdih fi usûli'l-fikhi li'l-imâm Ebi'l-Vefâ Ali Bağdâdî*, (Mekke, 1984); Atâullah Feyzullah, *Kitabu'l-vâdih fi usûli'l-fikhi li'l-imâm Ebi'l-Vefâ Ali Bağdâdî*, (Mekke, 1989).

⁵² Ahmed Muhammed Siddîk, *Şerhu'l-Me'âlim fi usûli'l-fikhi li Ebi Muhammed Abdillâh b. Muhammed Tilmisânî*, (Mekke, 1986).

⁵³ Ali b. Abdurrahman Bisâm, *Kitabu't-tahkîkve'l-beyân fi şerhi'l-burhân li'l-imâm Ebi'l-Hasen el-Enbârî*, (Mekke, 1988).

⁵⁴ Çâzi b. Mürşid el-Uteybî, *et-Tevdîh fi şerhi't-tenkîh li Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman el-Karevî*, (Mekke, 2004).

⁵⁵ Cemil b. Habib el-Mutayrî, *Kitâbu'l-beyân min evveli kitâbi'z-zekât ilâ âhiri kitâbi's-siyâm*, (Mekke, 1997); Âdil İbrahim eş-Şetrî, *Kitâbu'l-beyân min evveli bâbi'l-cu'âle ilâ nihâyeti kitâbi'l-hibe*, (Mekke, 2009), Ahmed Hilal eş-Şeyh, *Kitâbu'l-beyân min evveli kitâbi'ş-şuf'a ilâ âhiri kitâbi'l-icâre*, (Mekke, 2010).

⁵⁶ İman Muhammed Ali 'Uzzâm, *Ahkâmu'n-nisâli 'Alâuddin Ebi'l-Hasen ed-Dimeşkî eş-Şâfiî*, (Mekke, 2009).

⁵⁷ Meşhur b. Dahîlullah el-Hassânî, *Tashîhâtu Kâdî Hân fi'l-mezhebi'l-hanefi*, (Mekke, 2015).

⁵⁸ Ahmed İbrahim el-'Âkib, *Tahkîku'l-kısmi'l-evvel mine'l-cüz'i'r-râbi' min kitâbi'z-zahîrati fi'l-fikh*, (Mekke, 1987); Adil b. Abdulkâhir Kûte, *el-Kavâid ve'd-davâbitu'l-fikhiyye fi evbâbi't-temlikâti'l-mâliyye 'inde'l-imâm el-Karâfi*, (Mekke, 1999).

Delâilu'l-ahkâm'ı,⁵⁹ Ebu'l-Kâsım er-Râf'î'nin (ö. 623/1226) *el-'Azîz fi şerhi'l-vecîz'i*,⁶⁰ Muhammed b. Abdullah es-Sakalî'nin (ö. 632/1226) *el-Câmi' limesâili'l-müdevvene'si*,⁶¹ Mecduddin Muhammed b. Mahmud'un (ö. 633/1235) *el-Fusûl'u*,⁶² Mu'azzimuddin Muhammed es-Sâmirî'nin (ö. 616/1219) *el-Furûk'u*,⁶³ Muzafferuddin Ali es-Sâ'âtî'nin (ö. 694/1294) *Nihayetu'l-Vusûl ilâ ilmi'l-usûl'u*,⁶⁴ Hamîdu'l-mille el-Buharî'nin (ö. 661/1262) *el-Fevâid alâ usûli'l-Pezdevî'si*,⁶⁵ İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *el-Muğnî* isimli kitabındaki fikhî kaideler,⁶⁶ Tacuddin es-Subkî ve Takiyyuddin es-Subkî'nin *el-İbhâc fi şerhi'l-minhâc'ı*,⁶⁷ Ebû Mansur el-Kirmânî'nin (ö. 635/1238) *el-Mesâlikfi'l-menâsik*'i⁶⁸ gibi önemli eserlerin ele alındığı görülmektedir.

Aynı üniversitede hazırlanan doktora tezlerine konu olan yedinci asırdaki alimlerin görüşlerinin analizi niteliğindeki doktora tezi İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 654/1256) *Zâdu'l-mesîr*'inden Hanbeli mezhebine dair ahkam ayetlerinin tahlili⁶⁹ şeklindedir.

Sekizinci asırda yazılan eserler bağlamında Halil b. İshâk'ın (ö. 776/1374) *et-Tevdîh'i*,⁷⁰ Mansur b. Yûnus el-Bahûtfî'nin *Dekâiku uli'n-nühâ'sı*,⁷¹ Sadru'ş-şerîa el-Mahbûbî'nin (ö. 747/1346)

⁵⁹ Nuruddin Muallim, *Kitabu delâili'l-ahkâm kısmu'l-ibâdât*, (Mekke, 1991).

⁶⁰ İsmail b. İbrahim Yüksek, *el-Azîz fi şerhi'l-vecîz el-kısmu's-sâlis kitabu'l-hacc ve'l-bey'iv ve's-selem ve'l-karz ve'r-rehn ve't-teflis ve'l-hacr*, (Mekke, 1996); Hamd b. Süleyman el-Habeleyn, *el-Azîz fi şerhi'l-vecîz el-kısmu'l-hâmis mine'l-ferâiz ilâ's-sadâk*, (Mekke, 1996); Hasan b. Câsim el-Hâyis, *el-Azîz fi şerhi'l-vecîz min evveli'l-kitab ile'l-bâbi's-sâdis*, (Mekke, 1997); Abduyullah b. Ali Basfar, *el-Azîz fi şerhi'l-vecîz el-kısmu's-sâdis mine's-sadâki ilâ kitâbi'l-'idde*, (Mekke, 1997); Nihad b. Salih Tûsûn, *el-Azîz fi şerhi'l-vecîz min bâbi salâti't-tatavvu' ilâ süneni duhûli Mekke*, (Mekke, 1997); Mahmut Abdulhamid Tahmaz, *el-Azîz fi şerhi'l-vecîz el-kısmu's-sâmin mine'r-ri'ddeti ile'eymân*, (Mekke, 1998); Yahya Hüseyin el-Mübârikî, *el-Azîz şerhu'l-vecîz min kitâbi'l-eymân ilâ 'itki ümmhâti'l-evlâd*, (Mekke, 1998); 'Amr b. Süleyman el-Amr, *el-Azîz şerhu'l-vecîz min kitâbi'l-iddeti ilâ nihâyeti kitâbi'l-cerâh*, (Mekke, 1998); İbtisâm Binti 'Uveyd el-Mutarriî, *el-Azîz şerhu'l-vecîz min evveli kitâbi'd-diyyât ilâ nihâyeti'l-cinâyê*, (Mekke, 1998).

⁶¹ FuadAhmed Hayyât, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene el-müccelledü's-sâdis mine'l-hamâletüile'l-vesâyâ*, (Mekke, 1996); Abdullah b. Salih ez-Zeyr, *Tahkîku'l-kısmi'l-evvel min kitâbi'l-buyû' fi kitâbi'l-câmi' li mesâili'l-müdevvene*, (Mekke, 1997); Ahmed Hüseyin el-Mübârikî, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene mine'l-hudûdile'd-diyyât*, (Mekke, 1997); Hemedân b. Abdullah eş-Şemrî, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene mine'n-nikâhi ilâ âhiri kitâbi'l-istibrâ*, (Mekke, 1998); Türki b. Yahyâ es-Sebtî, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene min evveli kitâbi'z-zekâti ilâ âhiri kitâbi'd-dahâyâ*, (Mekke, 1998); Cem'an b. Ali el-Ğamidî, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene min evveli kitâbi kirâi'r-revâhil ilâ âhiri kitâbi't-teflis*, (Mekke, 1999); Abdullah b. Muhammed el-Ensârî, *el-Câmi' li mesâili'l-müdevvene kütübü'ş-şüf'a ve'l-kasme'l-ferâiz*, (Mekke, 2000).

⁶² Abdurrahman b. Osman el-Mürşid, *Kitâbu'l-fusûl min evveli'l-kitâb hattâ nihâyeti'l-fasli'l-âşir*, (Mekke, 2006); Süleyman b. Salih, *Kitâbu'l-fusûl mine'l-fasli'l-hâdi' aşar ilâ nihâyeti's-sâdisi 'aşar*, (Mekke, 2006).

⁶³ Abdulmelik b. Muhammed es-Sebil, *Kitâbu'l-furûk min evveli'l-kitâb ilâ âhiri kitâbi'n-nafakât*, (Mekke, 2006).

⁶⁴ Sa'd b. Ğafir es-Sülemî, *Nihâyetu'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl li Muzafferî'd-dîn Ali es-Sâ'âtî*, (Mekke, 1984).

⁶⁵ Sa'îdAhmed Ali ez-Zehrânî, *el-Fevâid alâ usûli'l-Pezdevî li'l-İmam Hamîdü'l-mille Vâlideyn Ali b. Muhammed er-Râmişî*, (Mekke, 2009); Seyyid Hüseyin Eşref, *el-Fevâid alâ usûli'l-Pezdevî li'l-İmam Hamîdü'l-mille Vâlideyn Ali b. Muhammed er-Râmişî*, (Mekke, 2009); Ahmed b. Ebu Bekir Cûmî, *el-Fevâid alâ usûli'l-Pezdevî telifu'l-İmam Hamîdü'l-mille Vâlideyn Ali b. Muhammed er-Râmişî*, (Mekke, 2009).

⁶⁶ Muhammed b. Abdurrahman es-Sa'dân, *el-Kavâid ve'd-davâbitu'l-fikhiyye fi kitâbi'l-muğni li İbn Kudâme min evveli'l-hudûd ilâ nihâyeti kitâbi'l-cize*, (Mekke, 1999).

⁶⁷ Ahmed Yûsuf ez-Zemzemî, *el-İbhâc fi şerhi'l-minhâc min bed'i'l-kitâb ilâ nihâyeti kitâbi'l-icmâ'*, (Mekke, 1999).

⁶⁸ Suûd b. İbrahim eş-Şerîm, *el-Mesâlikfi'l-menâsik*, (Mekke, 2002).

⁶⁹ Nur Binti Zeydâli Raşûd, *Âyâtu'l-ahkâm ale'l-mezhebi'l-hanbelî min zâdi'l-mesîr*, (Mekke, 2007).

⁷⁰ Velid b. Abdurrahman el-Hamedân, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib min kitâbi's-salâti ilââhiri kitâbi'z-zekât*, (Mekke, 1997); Abdulaziz el-Hüveymil, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib min evveli'l-kitâb ilâ âhiri kadâi'l-fevâit*, (Mekke, 2001); Abdulkahir Muhammed Kamer, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib*, (Mekke, 2003); Hâle Binti Muhammed Cesetniyye, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib min evveli kitâbi's-siyâm ilâ nihâyetikitâbi's-sayd*, (Mekke, 2003); Ahmed b. Abdullah eş-Şuaybî, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib min evveli kitâbi'n-nikâhi ilâ nihâyeti kitâbi'l-kasm*, (Mekke, 2003); Abdullah Ahmed el-Mehmâdî, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib min evveli kitâbi'z-zebâih ilâ nihâyeti kitâbi'l-cihâd*, (Mekke, 2006). Nûre Müslim el-Mehmâdî, *et-Tevdîh şerhu muhtasari İbn Hâcib min evveli kitâbi'l-cinâyât ilâ nihâyeti bâbiümmühâti'l-evlâd*, (Mekke, 2007).

Şerhu'l-vikâye'si,⁷² Takiyyuddin Ali b. Abdulkâfi es-Subkî'nin (ö. 756/1355) *el-İbtihâc Şerhu'l-Minhâc'ı*,⁷³ Hafızuddin Abdullah en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) *el-Müstesfâ'sı*,⁷⁴ Mecduddin EbuBekr ez-Zenkelûrî'nin (ö. 740/1339) *Tuhfetu'n-nebih'i*,⁷⁵ Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî'nin (ö. 793/1390) *Hâdimu'r-râfi'si*,⁷⁶ Abdurrahîm ez-Züeyrânî'nin (ö. 741/1340). *İdâhu'd-delâil'i*,⁷⁷ Şehâdetuddin Ahmed b. Hemedân el-Ezru'î'nin (ö. 783/1381) *et-Teveessutve'l-feth beyne'r-ravzati ve's-şerh'i*,⁷⁸ Alâuddin el-Askalânî'nin (ö. 777/1375) *Sevadu'n-Nâzir'nin tahkiki*,⁷⁹ İbn Hatib'in *Tenkîhu'l-Mahsul'u*,⁸⁰ Necmeddin b. Süleyman Tûffî'nin (ö. 716/1316) *Şerhu Muhtasari Ravzati'n-Nâzir'i*,⁸¹ Hafızuddin Nesefî'nin (ö. 710/1310) usul eseri,⁸² Tacuddin Subkî'nin (ö. 771/1396) *Men'u'l-Mevâni'si*,⁸³ Hüseyin b. Mübarek Sayrafî'nin (ö. 742/1341) *Kitâbu'l-Evâmîr ve'n-Nevahî'si*,⁸⁴ İmam Şatibî'nin *Menhecû'l-Bahs* isimli usul eseri,⁸⁵ Ebû Zekerîyya Rehûnî'nin (ö. 773/1371) *Tuhfetu'l-Mesûl'u*,⁸⁶ Hüsameddin Sâğnâkî'nin Vâfî'nin tahkiki,⁸⁷ *es-Simârû'l-*

⁷¹ Hişâm b. Salih, *Dekâiku uli'n-nühâ li şerhi'l-müntehâ min evveli kitâbi'z-zekâti ilâ âhiri kitâbi'l-cihâd*, (Mekke, 1997).

⁷² Safâ Abdurrahman Habenneke, *Şerhu'l-vikâyeti'l-musemmâ bi halli'l-mevâd'i'l-muğlaka min vikâyeti'r-rivaye fi mesâili'l-hidâye*, (Mekke, 2001); İfnân Binti Muhammed et-Tilmisânî, *Şerhu'l-vikâyeti'l-musemmâ bi halli'l-mevâd'i'l-muğlaka min vikâyeti'r-rivaye fi mesâili'l-hidâye min kitâbi'l-vedî'aliââhiri'l-kitâb*, (Mekke, 2001); Sâmiye Binti Abdullah Buhârî, *Şerhu'l-vikâyeti'l-musemmâ bi halli'l-mevâd'i'l-muğlaka min vikâyeti'r-rivaye fi mesâili'l-hidâye min evveli'l-kitâb ilâ kitâbi'l-itâk*, (Mekke, 2002).

⁷³ Sami b. Ferâc el-Hazimî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli kitâbi'l-hibe ilâ âhiri kitâbi'l-cu'âle*, (Mekke, 2006); Salih b. Ali eş-Şemrânî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli bâbi mâ yehrumu fi'n-nikâh ilâ âhiribâbinikâhi'l-müşrik*, (Mekke, 2006); İlham Abdullah Abdurrahman, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc*, (Mekke, 2007); Limya Binti Muhammed Bâhaydar, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli kitâbi'l-bey' ilâ fasli'tesriyeti haram*, (Mekke, 2008); Yusuf b. Hasan Meğribî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli kitâbi'n-nikâh hattâ nihâyeti fasli men ye'kidu'n-nikâh*, (Mekke, 2008); Fevâz es-Sâdık el-Kâyidî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc*, (Mekke, 2008); Hasan Yahya Selman el-Fifî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc kitâbu'l-ferâiz*, (Mekke, 2008); İbtisam Binti Muhammed el-Çâmidî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc kitâbu'l-vaqf*, (Mekke, 2009); Muhammed Abdurrahman Süleyman, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc kitâbu'z-zekât*, (Mekke, 2009); Hân b. Muhammed Abdusselam, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc kitâbu'l-hacc*, (Mekke, 2009); İvaz b. Hüseyin, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli kitâbi'l-hibe ilâ âhiri kitâbi'l-cu'âle*, (Mekke, 2010); Emine Binti Mes'ad, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli kitâbi salât'l-cemaat ilâ âhiri kitâbi'l-cenâiz*, (Mekke, 2010); Abdulmecid b. Muhammed es-Sebil, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâc min evveli kitâbi's-salâ ilâ âhiribâbi'n-nefl*, (Mekke, 2010); Sakr b. Ahmed el-Çâmidî, *el-İbtihâc fi şerhi'l-minhâckitâbu't-tahâre*, (Mekke, 2014).

⁷⁴ Ahmed b. Muhammed el-Çâmidî, *el-Mustesfâ şerhu muhtasari'l-fikhi'n-nâfi' kısmu'l-ibâdât*, (Mekke, 2011); Ali b. Hâşim ez-Zebîdî, *el-Mustesfâ şerhu muhtasari'l-fikhi'n-nâfi' min evveli kitâbi'n-nikâh ilâ nihâyeti kitâbi'l-hibe*, (Mekke, 2013).

⁷⁵ Mahir b. Hamd el-Muaykilî, *Tuhfetu'n-nebih fi şerhi't-tenbih li'l-imâm Mecduddin Ebu Bekr ez-Zenkelûrî*, (Mekke, 2013).

⁷⁶ Abdulmuğnî b. Abdulğanî, *Hâdimi'r-Râfi'î ve'r-ravza min mahzûrâtî'l-hacc ilâ nihâyeti kitâbi'l-hacc*, (Mekke, 2015); Müzne Binti Adnan, *Hâdimi'r-Râfi'î ve'r-ravza min kitâbi'l-icâre ilâ nihâyeti kitâbühyâi'l-mevât*, (Mekke, 2016); Fehd b. İbrahim el-Useyrî, *Hâdimi'r-Râfi'î ve'r-ravza minerkânî't-talâk hattâ nihâyeti'l-bâbi's-sâdis fi mesâili'd-dûr min kitâbi't-talâk*, (Mekke, 2017); Said b. Fayîz, *Hâdimi'r-Râfi'î ve'r-ravza min bidâyeti'l-fasli'r-râbi' fi't-tavâf ilâ nihâyeti'l-fasli'l-hâdî 'aşar fi hükmi ihrâmî's-sabiyy*, (Mekke, 2017); Eymen b. Muhammed Haşim, *Hâdimi'r-Râfi'î ve'r-ravza min bidâyeti kitâbi's-suyâm ilâ nihâyeti kitâbi'l-i'tikâf*, (Mekke, 2017); Âsım b. Muhammed el-Çâmidî, *Hâdimi'r-Râfi'î ve'r-ravza*, (Mekke, 2017).

⁷⁷ 'Amr b. Muhammed es-Sebil, *İdâhu'd-delâil fi'l-fıraki beyne'l-mesâil*, (Mekke, 1991).

⁷⁸ Nâyif b. Ferhân el-Uşaymî, *et-Teveessut ve'l-feth beyne'r-ravzati ve's-şerh*, (Mekke, 2017); Türki b. Suûd ez-Zeyâbî, *et-Teveessut ve'l-feth beyne'r-ravzati ve's-şerh*, (Mekke, 2017).

⁷⁹ Hamza b. Hüseyin el-Afra, *Sevâdu'n-nâzir ve şekâiku'r-ravzi'n-nâdir fi usuli'l-fikhi li'l-Kâdî Alâi'd-dîn el-Kenânî*, (Mekke, 1978).

⁸⁰ Hamza b. Züheyr Hafız, *Tenkîhu mahsulü ibni'l-Hatîb fi usûli'l-fikhi*, (Mekke, 1980).

⁸¹ Bâbâ b. BâbâÂdeh, *Şerhu Muhtasari Ravzati'n-Nâzir fi usûli'l-fikhi li Necmi'd-din b. Süleyman er-Tûfi*, (Mekke, 1985).

⁸² Salim Oğut, *Şerhu Hafızuddin en-Nesefî kitabe'l-muntehâb fi usûli'l-mezhep li'l-Ahsîketi*, (Mekke, 1988).

⁸³ Said Ali el-Humeyrî, *Men'u'l-Mevâni 'an cem'i'l-cevâmi' li Tacî'd-din es-Subkî*, (Mekke, 1989).

⁸⁴ Abdullah Badruddin Abdullah, *Kitâbu'l-evâmîr ve'n-nevâhî mimâmâ ceme'ahu ve rattebehû Hüseyin b. Mübarek es-Sayrafî*, (Mekke, 1995).

⁸⁵ Fevziye Binti Muhammed es-Sekâvî, *Menhecû'l-bahsi'l-usûli 'inde'l-imâm eş-Şâtibi*, (Mekke, 1990).

⁸⁶ Hâdî b. Hüseyin Şümeylî, *Tuhfetu'l-mesûl fi şerhi muhtasari müntehe's-sûl*, (Mekke, 1995).

Yevâni'sinin tahkiki,⁸⁸ Pezdevî'nin usulünün şerhi Bâbertî'nin (ö. 786/1384) *et-Takrîr*'inin tahkiki,⁸⁹ Vecihuddin Ömer b. Muhsin el-Erzincânî'nin (ö. 743/1342) Pezdevî usulüne yazdığı şerh,⁹⁰ Tacuddin Subkî'nin (ö. 771/1369) *el-İbhâc Şerhu'l-Minhâc*'ı,⁹¹ Ebû Kasım Abdulkerim er-Râfî'nin *el-Muharrarfi'l-fikhi's-şâfi'î*'si,⁹² Şemsuddin el-Makdisî'nin (ö. 763/1362) *el-Furû'su*,⁹³ Cemaluddin Abdurrahim el-İsnevî'nin (ö. 772/1370) *Tırâzu'l-Mefâhil*'i,⁹⁴ İbn Hacıb'in usul kitabına dair şerhlerin analizi⁹⁵ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Sekizinci asırdaki alimlerin görüşlerinin analizi niteliğinde doktora tezleri İbnu'l-Kayyim'in (ö. 751/1350) aile hukuku ile alakalı görüşleri,⁹⁶ İbn Teymiye'nin (ö. 728/1328) Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinden tercih ettiği fetvalar⁹⁷ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Dokuzuncu asırda yazılan usul ve furû' fıkıh eserlerini konu alan tezleri sıraladığımızda Halebî'nin (ö. 833/1429) *Delâilu'l-minhâc*'ı,⁹⁸ Husayrî'nin *et-Tahrir*'⁹⁹, Ebû Muhammed el-Bağdâdî'nin *et-Telkîn*'i,¹⁰⁰ Bedreddin el-Kâhîrî'nin (ö. 865/1460) *ed-Dîbâcu'l-mühezzeb*'i,¹⁰¹ Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin *et-Tecrîd fi'l-hilâf*'ı,¹⁰² İbn 'Îmâd el-Akfahî'nin (ö. 808/1405)

⁸⁷ Ahmed b. Muhammed el-Yemânî, *Dirâsetu ve tahkiku Kitâbi'l-vâfi fi usûli'l-fikhi li Hüsameddin Hüseyin b. Ali es-Sağnânî*, (Mekke, 1996).

⁸⁸ Muhammed b. Meşhûrî Nuaym, *es-Simâru'l-yevâni' alâ usûli cem'i'l-cevâmi' min evveli'l-kitâbi ilâ müntehe'l-kitâbil'evvel*, (Mekke, 1996).

⁸⁹ Sa'dî Ali el-Haddâd, *et-Takrîr li usûli Fahri'l-islâm el-Pezdevî el-Bâbertî min evveli hurûfi'l-me'ânî ilâ nihâyeti bâbi'l-mu'ârada*, (Mekke, 1997); Abdulkadir Hâlid b. Muhammed, *et-Takrîri usûliFahri'l-islâm el-Pezdevî el-Bâbertî min evveli'l-kitâbi hattâ âhiri mâ tütrakü bihi'l-hakîka*, (Mekke, 1997); Muhammed Ali Abdullah, *Tahkîku'l-kısmi'r-râb'i min kitâbi't-Takrîr li usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, (Mekke, 2000); Muhammed Halef Muhammed, *Tahkîku'l-kısmi's-sâlis min kitâbi't-Takrîr li usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî li'l-Bâbertî*, (Mekke, 1996).

⁹⁰ Mazin b. Abdullah, *et-Tekmil şerhu usuli'l-Pezdevî Telifu Vecihuddin Ömer b. Muhsin el-Erzincânî er-Rûmî*, (Mekke, 2017); Abdulaziz b. Ahmet ez-Zehrânî, *et-Tekmil şerhu usuli'l-Pezdevî Telifu Vecihuddin Ömer b. Muhsin el-Erzincânî er-Rûmî*, (Mekke, 2017).

⁹¹ Nuruddin Suğayrî, *Dirâse ve tahkik kitâbi'l-İbhâc Şerhi'l-Minhâc li Tâciddin Abdulvehhâb b. Ali es-Subkî*, (Mekke, 1999).

⁹² Muhammed b. Abdurrahim Sultânu'l-ulemâ, *el-Muharrarfi'l-fihî's-şâfi'î min evveli'l-kitâb ilâ âhiri kitâbi'l-muâmelât*, (Mekke, 1997); Muhammed b. Hasan el-Umrân, *el-Muharrar fi'l-fihî's-şâfi'î min evveli kitâbi'n-nikâh ilâ âhiri'l-kitâb*, (Mekke, 2000).

⁹³ Sa'd Ömer el-Hurâşî, *Kitâbu'l-furû' min kitâbi'l-cinâyât hattâ nihâyeti'l-kitâb*, (Mekke, 1997); Bunder Şâri' ed-Da'cânî, *Kitâbu'l-furû' min bâbi savmi't-tetavvu' ilâ nihâyeti kitâbi'l-menâsik*, (Mekke, 2004).

⁹⁴ Abduşşekûr Hâni Ahmed, *Tırâzu'l-mehâ fil fi elğâzi'-mesâilmin evveli'l-kitâb ilâ âhiri'l-muâmelât*, (Mekke, 2001).

⁹⁵ Faysal Dâvud el-Muallim, *Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcib el-usûli li Tâciddin Behrâm ed-Demîri el-Mâlikî*, (Mekke, 2007); Sultan Hamûd el-Ömerî, *Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcib el-usûli li Tâciddin Behrâm med-Demîri el-Mâlikî*, (Mekke, 2008); Memduh Abdullah el-Uteybî, *Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcib el-usûli li Tâciddin Behrâm ed-Demîri el-Mâlikî*, (Mekke, 2010); Abdulvehhâb b. Abdullah er-Ruseynî, *Mecme'u'd-dürer fi şerhi'l-muhtasar li Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî el-Yemenî*, (Mekke, 2010); Abdurrahman Gâzî el-Hasîfân, *Mecme'u'd-dürer fi şerhi'l-muhtasar li Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî el-Yemenî*, (Mekke, 2010); Mesrec b. Menih, *Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcib tefû'l- Tâciddin Behrâm ed-Demîri el-Mâlikî*, (Mekke, 2012).

⁹⁶ Fuad B. Sadaka Mirdad, *el-Kavâid ve'd-davâbitu'l-fikhiyye 'inde'l-İmâm İbni'l-Kayyim*, (Mekke, 2009).

⁹⁷ Halid b. Hasan el-Harisî, *Mâ raccahahû Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye minrivâyâti'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi fikhi'l-muâmelât*, (Mekke, 2006); Salih b. Abdulaziz es-Südeys, *Mâ raccahahû Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye min rivâyâti'l-İmâm Ahmed b. Hanbel min kitâbi'n-nikâh ilâ âhiri kitâbi'l-kadâ*, (Mekke, 2009).

⁹⁸ Kâsım Muhammed el-Ehdel, *Delâilu'l-minhâc min kitâbi rabbi'l-alemîn ve sünneti seyyidi'l-mürselîn*, (Mekke, 1988).

⁹⁹ Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâid ve'd-davâbitu'l-fikhiyyeti'l-vâki'a fi't-tahrîr şerhi'l-câmi'l-kebîr*, (Mekke,1988).

¹⁰⁰ Muhammed Sâls el-Gânî, *Kitâbu't-telkîn fi'l-fikhi'l-mâlikî*, (Mekke, 1995).

¹⁰¹ Muhammed b. 'İvaz es-Semâli, *ed-Dîbâcu'l-müzehheb fi ahkâmî'l-mezheb*, (Mekke, 1996).

¹⁰² Zeynep Binti Hasan Şerkâvî, *et-Tecrîd fi'l-hilâf min evveli kitâbi'z-zekât ilâ âhiri kitâbi'l-hacc*, (Mekke, 1997).

Tevkîfu'l-hükkâm'ı,¹⁰³ es-Saklî'nin *Tezhîbu't-tâlib'i*,¹⁰⁴ Ebu'l-Hasan el-Fârisî'nin (ö. 800+/1400+) *'Umdetu's-sâlik fi'l-menâsik'i*,¹⁰⁵ İmam Muhammed b. Muhammed'in (ö. 864/1459) *Teysiru'l-Vusûl ilâ Minhâci'l-usûl'u*,¹⁰⁶ Turmûsî'nin *İs'âfu'l-metâli'si*,¹⁰⁷ Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Mirâtü'l-usûl'u*¹⁰⁸ ve Siracuddin Ömer b. Mulakkin'in (ö. 804/1401) *Kâfi'l-Muhtâc'ı*¹⁰⁹ eserlerin ele alındığı görülmektedir.

Onuncu asırda yazılan usul ve furû' fıkıh eserlerini konu alan tezleri sıraladığımızda İbnu'l-Müberri'din (ö. 909/1503) *ed-Dürrü'n-nakiyye'si*,¹¹⁰ İbn Neccâr'ın (ö. 972/1564) *Şerhu müntehe'l-irâdât'ı*,¹¹¹ Muhammed b. Ebû Bekr el-Bekrî'nin (ö. 900+/1490+) *el-İstiğnâ fi'l-Firak ve'l-istisnâ'sı*,¹¹² Celâleddin Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Şerhu'l-Kevebi's-Sâti'si*,¹¹³ İbn Kemal Paşa'nın (ö. 940/1534) *Tağyîru't-tenkih'i*,¹¹⁴ Ömer b. İbrahim İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *en-Nehru'l-Fâik'i*,¹¹⁵ Rahmetullah es-Sindî'nin (ö. 993/1585) *Cem'u'l-Menâsik'i*,¹¹⁶ Şihabuddin el-Antebî'nin *Fethu'l-*

¹⁰³ Halid b. Zeyd el-Mutayrî, *Tevkîfu'l-hükkâm alâ şavâmidî'l-ahkâm*, (Mekke, 2004).

¹⁰⁴ Muhammed b. 'İd el-Vüzeynânî, *Tezhîbu't-tâlib ve fâidetu'r-râğibale'l-müdevene min bidâyeti kitâbi'n-nikâh ilâ nihâyeti kitâbi's-selem*, (Mekke, 2016); Abdullah b. Nasır Sultan, *Tezhîbu't-tâlib ve fâidetu'r-râğibale'l-müdevene min bidâyeti kitâbi'l-hacc ilâ nihâyeti kitâbi'n-nikâh*, (Mekke, 2017).

¹⁰⁵ Üsâme b. Ahmed Zaferullah, *Umdetu's-sâlik fi'l-menâsik*, (Mekke, 2016).

¹⁰⁶ Fethiye Binti Abdissamed Ubeyd, *Muhtasaru Teysiri'l-Vusûl ilâ Minhâci'l-usûl li'l-İmam Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman*, (Mekke, 1998).

¹⁰⁷ Ali b. Sâlih el-Mehmâdî, *İs'âfu'l-metâli' bişerhi'l-bedri'l-lâmi' Nazmi Cem'i'l-cevâmi'*, (Mekke, 2001); Abdulvehhâb el-Ahmedî, *İs'âfu'l-metâli' bişerhi'l-bedri'l-lâmi' Nazmi Cem'i'l-cevâmi'*, (Mekke, 2005); Abdurrahman el-Ensârî, *İs'âfu'l-metâli' bişerhi'l-bedri'l-lâmi' Nazmi Cem'i'l-cevâmi'*, (Mekke, 2007); İbrahim b. Yahya, *İs'âfu'l-metâli' bişerhi'l-bedri'l-lâmi' Nazmi Cem'i'l-cevâmi'*, (Mekke, 2003); Abdullah Ali el-Müzim, *İs'âfu'l-metâli' bişerhi'l-bedri'l-lâmi' Nazmi Cem'i'l-cevâmi'*, (Mekke, 2007).

¹⁰⁸ Ahmed b. Muhammed Azb, *Mirâtu'l-usûl fi şerhi mirkâti'l-vusûlli's-Şeyh Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev*, (Mekke, 2005); Mazin Abdullatif el-Buhârî, *Mirâtu'l-usûl fi şerhi mirkâti'l-vusûlli's-Şeyh Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev (min evvel ba'zi'l-huruf ilâ nihâyeti'l-icma')*, (Mekke, 2006); *Mirâtu'l-usûl fi şerhi mirkâti'l-vusûlli's-Şeyh Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev*, Danışman Adı İsmail Şaban Muhammed, (Mekke, 2008); Müslim Sülemî el-Mutayrî, *Mirâtu'l-usûl fi şerhi mirkâti'l-vusûlli's-Şeyh Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev (min evvel l-kitâb ilâ nihâyeti'l-hakikat ve'l-mecâz)*, (Mekke, 2008).

¹⁰⁹ Halid b. Muhammed es-Sebî'î, *Kâfi'l-muhtac ilâ şerhi'l-minhactelifu's-Şeyhi'l-Allâme Siraciddin Ömer b. Mulakkin*, (Mekke, 2007); Hasan b. Abdulhamid Buhârî, *Kâfi'l-muhtac ilâ şerhi'l-minhactelifu's-Şeyhi'l-Allâme Siraciddin Ömer b. Mulakkin*, (Mekke, 2007).

¹¹⁰ Rıdvân Muhtâr Çarîbe, *ed-Dürrü'n-nakiyye şerhu elfâzi'l-Hurakî*, (Mekke, 1988).

¹¹¹ Ahmed b. Salih Âlu Abdusselam, *Şerhu müntehe'l-irâdât*, (Mekke, 1998); Hâlid b. Muhammed ed-Doğan, *Şerhu müntehe'l-irâdât kitâbu'ferâiz ve'l-itk ve's-şehâdât ve'l-ikrâr*, (Mekke, 1999); Müslim b. Hayrullah eş-Şemrî, *Şerhu müntehe'l-irâdât min kitâbi'l-hudûd ilâ nihâyeti kitâbi'l-kadâve'l-fütyâ* (Mekke, 1999); Abdullah b. Abdülkerim el-Henâyâ, *Şerhu müntehe'l-irâdât min kitâbi'l-buyû ilâ nihâyeti kitâbi'l-müsâkât*, (Mekke, 1999); Abdulaziz b. Abdurrahman el-Kelîh, *Şerhu müntehe'l-irâdât min bâbi'l-icâre ilâ âhiri kitâbi'l-cu'âle*, (Mekke, 2002); Fehd b. Abdullah el-Ureynî, *Şerhu müntehe'l-irâdât min bâbi salâti ehli'l-e'zâr ilâ nihâyeti bâbi'l-cenâiz*, (Mekke, 2004).

¹¹² Şâmî b. Abdullah Âlu 'Acyân, *el-İstiğnâfi'l-fark ve'l-istisnâ min evveli kitâbi'l-bey' ilâ nihâyeti kitâbi'l-vekâle*, (Mekke, 2007).

¹¹³ Hasan Muhammed Hüseyin, *Şerhu'l-Kevebi's-Sâti' fi nazmicem'i'l-cevâmi'*, (Mekke, 1997).

¹¹⁴ Ali b. 'Abduh el-Hakemî, *Tağyîru't-tenkih telifu Şemsiddîn Ahmed b. Süleymân el-Ma'rûf bi İbn Kemâl Bâşâ*, (Mekke, 2015)

¹¹⁵ Abdullah b. Muhammed el-Molâ, *en-Nehru'l-fâik şerhu kenzi'd-dakâik min bidâyeti'l-kitâb ilâ nihâyeti babi şurûti's-salâ*, (Mekke, 1998).

¹¹⁶ Ahmed Abdulkayyum Abdullah, *Cem'u'l-menâsik ve nef'u'n-nâsik min evveli'l-kitâb ilâ nihâyeti bâbi'l-müzdelife*, (Mekke, 2010); Abdullah b. Salim Âlu Tâhâ, *Cem'u'l-menâsik ve nef'u'n-nâsik min evveli bâbi menâsiki Minâ ilâ nihâyeti bâbi'l-fevât*, (Mekke, 2011).

Mucnî'si,¹¹⁷ Padişah el-Hüseynî'nin *Teysîru't-tahrîr*'i¹¹⁸ ve *Muğni'l-Muhtâc*'ta bulunan usul kaideleri¹¹⁹ gibi önemli konular karşımıza çıkmaktadır.

Onbirinci asırda yazılan usul ve furû' fıkıh eserlerini konu alan tezleri sıraladığımızda Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *Teysîru'l-vukûf*u,¹²⁰ Hasan b. Ahmed'in (ö. 1084/1673) *Belâğu'n-nühâ'sı*,¹²¹ Mukirri'nin (ö. 1041/1632) *el-Kavâid*'i¹²² ve Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî'nin (ö. 1014/1605) *Tevdîhu'l-mebânî'si*¹²³ tezleri karşımıza çıkar.

Onikinci asırda yazılan usul ve furû' fıkıh eserlerini konu alan tezleri, İmam el-Makbulî'nin (ö. 1108/1696) *Necâhu't-Tâlib*'i¹²⁴ ve Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Abidin'in (ö. 1252/1836) *Nesemâtu'l-eshâr*'i¹²⁵ şeklindedir.

Son dönem alimlerin görüşlerini ele alan doktora tezleri Elbânî'nin (ö. 1420/1999) fıkhi görüşleri¹²⁶ ve Şeyh İbn Bâz'ın (1912-1999) fetvaları¹²⁷ şeklindedir.

Tezlerin çoğunluğunun hukuk tarihinin eser tahlili ve tahkiki üzere olduğu görülmektedir ki bu konuda yazılan tez sayısı 231'dir.

Bunun yanında hukuk tarihinde görüşlerin analizi kapsamında 53 adet tezin kaleme alındığı tespit edilmiştir.

2. İslam Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usûlü) ile Alakalı Tezler

Doktora tezlerine usul-i fıkıh çerçevesinden bakıldığında hükümle alakalı usul kaideleri,¹²⁸ teklifi hüküm,¹²⁹ usulcülere göre şartın hükmü,¹³⁰ kıraatin ahkama etkisi,¹³¹ furu' fıkhıta

¹¹⁷ Halûd b. Muhammed el-'Useymî, *Fethu'l-müncî fi şerhi'l-muğni li Şihâbiddin Ebu Abbâs Ahmed b. İbrahim el-'Antâbî*, (Mekke, 2015).

¹¹⁸ Hâlid Abdurrahman eş-Şâvî, *Teysîru't-tahrîr Şerhu't-tahrîr libni'l-Hümâm telifu'l-Allâme Muhammed Emin b. Mahmud el-Buhârî el-Hüseynî Emîr Padişâh*, (Mekke, 2012); Fehd b. Ubeyd el-'Îrâkî, *Teysîru't-tahrîr Şerhu't-tahrîr libni'l-Hümâm telifu'l-Allâme Muhammed Emin b. Mahmud el-Buhârî el-Hüseynî Emîr Padişâh*, (Mekke, 2013); Meryem Habîburrahmân Mensî, *Teysîru't-tahrîrli Allâme Muhammed Emin b. Mahmud el-Buhârî el-Hüseynî Emîr Padişâh ale't-tahrîrli İbni'l-Hümâm*, (Mekke, 2016).

¹¹⁹ Bedriyye b. Hasen el-Ğâmidî, *el-Kavâ'idu ve'l-mesâilü'l-usûliyyetu'l-vâride fi kitabi Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc li'l-İmâmi'l-Hatîb eş-Şîrbînî*, (Mekke, 2017).

¹²⁰ Ahmet Abdulcabbâr eş-Şa'bî, *Teysîru'l-vukûf alâ ğavâmizi ahkâmî'l-vukûf*, (Mekke, 1989).

¹²¹ Ahmed b. Bâkir el-Bâkirî, *Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcibi'l-müsemâmâ belâğu'n-nühâ şerhu muhtasari'l-müntehâ min evveli'l-kitab ilâ âhiri mebhâsi'n-nehy*, (Mekke, 2003); Şik Ömer, *Şerhu muhtasari İbni'l-Hâcibi'l-müsemâmâ belâğu'n-nühâ şerhu muhtasari'l-müntehâ min evvel bahsi'l-âmm ilâ âhiri'l-kitab*, (Mekke, 2004).

¹²² Ahmed b. Abdullah b Ahmed, *el-Kavâ'id telifu Ebî Abdîllah Muhammed b. Muhammed el-Mukirri*, (Mekke, 1984).

¹²³ Muhammed b. İbrahim es-Saîdî, *Tevdîhu'l-mebânî şerhu muhtasari'l-menâr li'l-Molla Aliyyü'l-Kârî*, (Mekke, 2005).

¹²⁴ Ahmed b. Humejd el-Cühenî, *Necâhu't-tâlib li muhtasari'l-müntehâ libni'l-Hâcibli'l-Allâme Sâlih b. Mehdî el-Makbulî*(Mekke, 1997).

¹²⁵ Hind Binti Musa Zemzemî, *Nesemâtu'l-eshâr alâ şerhi'l-menâri'l-müsemâmâ bi ifâdâti'l-envâr li'l-Allâme Muhammed Emin b. Ömer b. Abidîn*, (Mekke, 2012).

¹²⁶ Halid b. Râşid el-Meş'ân, *Ârâu's-Şeyh el-Elbânî'l-fikhiyye min evveli evvâbi'l-muâmelât ilâ âhiribâbi'l-fikh*, (Mekke, 2010); Musaid b. Muhammed el-Hasenî, *Ârâu's-Şeyh el-Elbânî'l-fikhiyye fi'l-ibâdât*, (Mekke, 2010).

¹²⁷ Meş'al b. Ğanîm el-Mutayrî, *MeâlimufetâvâİbnBâz*, (Mekke, 2004).

¹²⁸ Ahmed Ferhan el-İdrîsî, *el-Kavâ'idu'l-usûliyyetu'l-mute'allikabibâbi'l-hükm*, (Mekke, 1991).

¹²⁹ Saîd Hamûd Sâlih, *el-Hükümü't-teklîfi ve't-tatbîk aleyhi min sûreteyi'l-Bakara ve'n-Nisâ*, (Mekke, 2002).

¹³⁰ Ahmed Meş'al el-Ğamidî, *Mefhûmu's-şart 'inde'l-usûliyyîn ve't-tatbiku aleyh min hilâli âyâti ahkâmî sûreteyi'l-Bakara ve'n-Nisâ*, (Mekke, 2008).

¹³¹ Abdulveli b. Abdulvahid eş-Şelefi, *el-Kırâatu'l-fikhiyyetu'l-mu'tebere li'n-nass ve eseru ittîcâhâti'l-kurrâi'l-mu'âsira fi fikhil-ahkâmî's-şer'îye*, (Mekke, 2012).

sebepler,¹³² geçmiş semavi hükümler,¹³³ sukûtî icma,¹³⁴ Kadı İyaz'ın icma ile sabit olduğunu naklettiği görüşleri,¹³⁵ Şafii'ye göre kıyas,¹³⁶ usul-i fıkhîta susmanın hükmü,¹³⁷ naslarda illet,¹³⁸ kıyasın aksine gelen hüküm,¹³⁹ kıyasa gelen itirazlar,¹⁴⁰ modern zamanda hüküm çıkarma yöntemi,¹⁴¹ İbn Hazm'ın inkar ettiği kıyasla istidlal edilen fihhi meseleler,¹⁴² sedd-i zerîa,¹⁴³ içtihat,¹⁴⁴ örf,¹⁴⁵ maslahat kavramı,¹⁴⁶ umumî lafzın tahsisi,¹⁴⁷ meânî harfleri,¹⁴⁸ lafızlarda açıklık ve kapalılık,¹⁴⁹ İslam'da genel ve sabit olma kavramları,¹⁵⁰ muamelat hükümlerinde nehiy lafızları,¹⁵¹ batıl ve fasid lafızları,¹⁵² sayıların manaları,¹⁵³ Şafii'ye göre mücmelin beyanı,¹⁵⁴ Hanefilerin kullandıkları kavramlar,¹⁵⁵ Nevevî'nin lafızlar hakkındaki usul görüşleri,¹⁵⁶ Kârâfî'nin fihhi kaidelere bakışı,¹⁵⁷ Rûyânî'nin usul görüşleri,¹⁵⁸ İbn Cerîr'in usul görüşleri,¹⁵⁹ İshak b. Râheveyh'in usul görüşleri,¹⁶⁰ İbn Teymiyye'ye göre muamelat konularında mekâsîd,¹⁶¹

- ¹³² Âişe Muhammed Bâyunus, *Tedâhulu'l-esbâbi ve tesâkutuhâ*, (Mekke, 1989).
- ¹³³ Nâsîh Sâlih en-Nu'mân, *Ahkâmü's-şerâi'îs-semâviyyeti's-sâbika ve mevkifuulemâi'l-usûliminhâ*, (Mekke, 1985).
- ¹³⁴ Muhammed b. Ekbâl en-Nedvî, *el-İcmâ'u's-sukûtî*, (Mekke, 1990).
- ¹³⁵ Salih b. Osman el-Ömerî, *İcmâ'âtü'l-Kâdî 'İyâzfi'l-fihhi'l-islâmî*, (Mekke, 1998).
- ¹³⁶ Fehd b. Sa'd el-Cühenî, *el-Kıyâs 'inde'l-İmâmî's-Şâfi'î*, (Mekke, 2001).
- ¹³⁷ Saliha Dahîl el-Halîs, *es-Sukût ve delâletuhufi'l-ahkâm*, (Mekke, 1983).
- ¹³⁸ Meşhur b. Hâtem el-Hârisî, *Mesleku'n-nassive'l-îmâiile'l-ille*, (Mekke, 2013).
- ¹³⁹ Fatma Sıddîk Nücûm, *el-Hükmü'l-vârid alâhilâfi'l-kıyas*, (Mekke, 1984).
- ¹⁴⁰ Muhammed Yusuf Niyazi, *el-İ'tirâzâtü'l-vâride ale'l-kıyâs*, (Mekke, 1995).
- ¹⁴¹ Müsîr Ali el-Kahtânî, *Menhecu istihrâci'l-ahkâmî'l-fihkiyye li'n-nevâzili'l-muâsıra*, (Mekke, 1999).
- ¹⁴² Münir b. Ali el-Karenî, *el-Mesâilu'l-fihkiyye'l-lefi'enkerahâ İbn Hazm el-İstidlâle bi'l-kıyas fi eboâbi'l-muâmelât ve'l-mevâris, ve'l-vesâyâ, ve's-şehâdât*, (Mekke, 1995); Faysal b. Saîd Bal'ameş, *el-Mesâilu'l-fihkiyye'l-lefi'enkerahâ İbn Hazm el-İstidlâle bi'l-kıyas fi eboâbi'l-ibâdât*, (Mekke, 2005); Muhammed b. İbrahim en-Nemle, *el-Mesâilu'l-fihkiyye'l-lefi'enkerahâ İbn Hazm el-İstidlâle bi'l-kıyas fi eboâbi'l-enkihav'e cinâyât ve'l-hudûd*, (Mekke, 2006).
- ¹⁴³ Muhammed b. Suûd el-Harbî, *Eseru seddi'z-zerî'a fi fihhi'n-nevâzili'l-mu'âsıra*, (Mekke 2007).
- ¹⁴⁴ Belkâsım b. Zâkir ez-Zebidî, *el-İctihâdfi'l-menât 'inde'l-usûliyyîn ve 'alâ katuhâbi'l-edilleti's-şer'iyyeti ve tatbikuhâ fi fihhi'n-nevâzili'l-mu'âsıra*, (Mekke, 2014).
- ¹⁴⁵ Meş'al b. Hamûd en-Nefî'î, *el-Mesâilu'l-fihkiyyeti'l-mebniyyeale'l-örfi 'inde Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, (Mekke, 2015).
- ¹⁴⁶ Muhammed b. İsmail Zeyn, *el-İstidlâl bi'l-mesâlihi'l-mürsele fi'l-kadâya'l-mâliyeti'l-mu'âsıra*, (Mekke, 2009); Faysal b. Âmir ez-Züveybî, *el-Maslahatu 'inde'l-usûliyyîn hakikatuhâ ve turuku mâ'rifetihâ*, (Mekke, 2011); Muhammed b. Muhammed Silâ, *el-Maslahatu'l-mülğâ 'inde'l-usûliyyîn hakikatuhâ, hasâisuhâ ve nemûzecuhâ fi'l-kadâyâ'l-mu'âsıra*, (Mekke, 2014).
- ¹⁴⁷ Ali b. Abbas el-Hakemî, *Tahsisu'l-âmm*, Mekke, 1978.
- ¹⁴⁸ Hüseyin Mutâvî' et-Tertûrî, *Hurûfu'l-meânî ve eseruhûfi'htilâfi'l-fukahâ*, (Mekke, 1980).
- ¹⁴⁹ Hüseyin Ali Cüfteci, *el-Vuduh ve'l-ibhâm fi'l-elfâzi 'inde'l-usûliyyîn*, (Mekke, 1986).
- ¹⁵⁰ Abid Muhammed Uveyz, *es-Sebât ve's-şumûl fi's-şer'i'ati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1986).
- ¹⁵¹ El-Hadır Ali İdris, *en-Nehyu ve eseruhû fi fihhi'l-muâmelâti'l-maliyyeve'l-üsriyye*, (Mekke, 1989).
- ¹⁵² Muhammed b. Selmân el-Menî'î, *el-Butlân ve'l-fesâd dâbituhâ ve tatbikuhâ*, (Mekke, 1992).
- ¹⁵³ Yasir b. Muhammed Hûsâvî, *Mefhûmu'l-'aded ve tatbikuhâ min kitabi Buluği'l-merâmlî'l-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, (Mekke, 2007).
- ¹⁵⁴ Meryem Binti Muhammed Bâvzîr, *el-İcmal ve'l-beyân 'inde'l-İmami's-Şâfi'î*, (Mekke, 2003).
- ¹⁵⁵ Bâsım Ömer Kâdî, *Müfredâtü'l-mezhebi'l-hanefî fi'l-hacc*, (Mekke, 2005); Muhammed b. Dervîş Selâme, *Müfredâtü'l-mezhebi'l-hanefî min salâti'l-ideyn ilâ âhiri kitâbi's-sıyâm*, (Mekke, 2005).
- ¹⁵⁶ İzzuddin b. Muhammed Ahmed, *el-Ârâu'l-usûliyye 'inde'l-İmam en-Nevevî el-müte'allikabimebâhisi'l-elfâz ve't-tatbiku aleyh âmin şerhi sahihi Müslim*, (Mekke, 1996).
- ¹⁵⁷ Sâre Ahmed Arûsî, *el-Kavâidve'd-davâbitu'l-fihkiyye 'inde'l-İmâm el-Kârâfî fi fihhi'l-üsre*, (Mekke, 2017).
- ¹⁵⁸ Radî b. Sayyâf el-Harbî, *el-İmâm Ebu'l-Muhâsin er-Ruyânî ve ârâuhu'l-usûliyye*, (Mekke, 2005).
- ¹⁵⁹ Ali b. Mansur Atiyye, *el-Ârâu'l-usûliyyeli İbn Cerîr et-Taberî*, (Mekke, 2005).
- ¹⁶⁰ Velîd b. Ali el-Ömerî, *el-Ârâu'l-usûliyye li'l-İmam İshak b. Râheveyh*, (Mekke, 2008).
- ¹⁶¹ Mâcîd b. Abdullah el-'Askerî, *Mekâsîdu's-şer'i'ati fi'l-mu'âmelâti'l-mâliyye 'inde İbn Teymiyye ve eseruhâ fi ahkâmî'l-fihkiyye*, (Mekke, 2014).

ahkamda mekâsîd meselesi,¹⁶² şeriatla zorluğun kaldırılması,¹⁶³ malın korunmasında şeriatın hedefleri,¹⁶⁴ gaye kelimesinin usulü fıkhîdaki manası,¹⁶⁵ emr-i bil maruf nehy-i ani'l-münkere dair ayet ve hadislerin usul bakımından değerlendirilmesi,¹⁶⁶ nasların tearuzu,¹⁶⁷ tearuz ile alakalı usul kaideleri,¹⁶⁸ usulü fıkhın kavramlarındaki ihtilaf,¹⁶⁹ furuâtı usule uygun şekilde aktarmak,¹⁷⁰ ibadet konularında usul kaideleri,¹⁷¹ fetvadan dönme,¹⁷² istidlalde hata,¹⁷³ fikhî yenilik¹⁷⁴ ve nevâzil konuları¹⁷⁵ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Usul-i fikh kapsamında yazılan eserlere baktığımızda 42 adet eserin kaleme alındığı görülmektedir.

3. İbadetler

İbadetlere yönelik tezlerin konusu şöyledir: Erkeklerin tesettürü,¹⁷⁶ eti yenmeyen hayvanların hükümleri,¹⁷⁷ eti yenen hayvanların gıdaları,¹⁷⁸ ibadetlerde kâfirle alakalı meseleler,¹⁷⁹ cenaze,¹⁸⁰ ibadetlerde devam ve yeniden başlamayı gerektiren durumlar¹⁸¹ ve İslam'a girenin hükmü¹⁸² üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı, diğerlerine kıyasla bu alandaki tezlerin sayıca daha az olduğu görülmektedir.

4. Aile Hukuku

Allah Teâlâ kıyamet gününe kadar âlemin düzeninin bekasını murat etmiştir. Bu düzenin bekası ise insanoglunun neslinin devam etmesiyle mümkündür. Bu sebeptendir ki yüce Allah insanların bu birlikteliğinin ifadesi olan münakehat hükümlerini çeşitli ayetler ve hadisler vesilesiyle insanlara bildirmiştir. Bu bağlamda münakehat bahsi evlenme, boşanma, velayet,

¹⁶² Osman İbrahim el-Murşid, *el-Mekâsîd min Ahkâmî's-şâri' ve eserüâ fi'l-'ukûd*, (Mekke, 1980).

¹⁶³ Salih b. Abdullah b. Humeyd, *Rafu'l-haraci'î's-şer'iati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1982).

¹⁶⁴ Muhammed b. Sa'd el-Mukrin, *Mekâsîdu's-şer'iati'l-islâmiyye fi hıfzi'l-mâli ve tenmiyetihî*, (Mekke, 2000).

¹⁶⁵ Hamd b. Abdullah el-Hammâd, *Mefhûmu'l-Gâye ve tatbikâtuhû min hilâli âyâtî'l-ahkâmîfi'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Mekke, 2009).

¹⁶⁶ Nâsir b. Osman ez-Zehrânî, *et-Tatbikâtul-usûliyye alâ âyâtî ve ehâdîsi'l-emri bi'l-ma'rûf ve'n-nehyi ani'l-münker*, (Mekke, 2013).

¹⁶⁷ Abdullah b. Muhammed es-Salih, *Teâruzu'n-nusûs ve eseruhû fi ahkâmî't-tahâre ve's-salâtiye'z-zekâtiye's-sıyâm*, (Mekke, 1989).

¹⁶⁸ Ceylan Galata el-Bâlî, *el-Kavâ'idu'l-usûliyyeti'l-müteallikabi't-teâruz ve't-tehallusu minhu tatbikan min kitabi Fethi'l-bârî li'l-'Allameti'l-hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, (Mekke, 1998).

¹⁶⁹ Muhammed b. Ali el-Esmerî, *Esbâbu'l-hilâf fi'l-mesâilî'l-mute'allika bimukaddimâti usûli'l-fikhî ve'l-hükmi's-şer'î*, (Mekke, 2017).

¹⁷⁰ Cibril b. Mehdi Mîğâ, *Dirâset tahlîliyye mûsile litahrîci'l-furû'iale'l-usûl 'inde'l-usûliyyîn ve'l-fukahâ*, (Mekke, 2001).

¹⁷¹ Hâşim el-Abd en-Nur, *el-Kavâ'idu'l-usûliyye fi'l-evâmîri's-şer'iyye ve eseruzâlîkefî fikhî'l-'ibâdât*, (Mekke, 1988).

¹⁷² Muhammed b. Salih Hamîd, *er-Rucû' 'ani'l-fetvâ ve'l-hükmi'l-kadâi*, (Mekke, 2008).

¹⁷³ Abdullab b. Ahmed et-Tûm, *Mesârâtu'l-ğalati'l-ma'neviyyeti'l-vâride ale'l-istidlâl ve eseruhâ fi'l-mesâilî'l-usûliyye ve'l-fikhîyye*, (Mekke, 2015).

¹⁷⁴ Said b. Hasan ez-Zehrânî, *et-Tecdîdu'l-fikhî*, (Mekke, 2015).

¹⁷⁵ 'İfâf Muhammed Ahmed, *Eseru'l-kavâidi'l-fikhîyye fi tahrîci ahkâmî'l-fikhîyye*, (Mekke, 2015); Sultan b. Nasır, *Nevâzilu'l-vakf*, (Mekke, 2015).

¹⁷⁶ Nâsir b. Muhammed el-Ğâmîdî, *Libâsu'r-racul ahkâmuhu ve davâbituhu fi'l-fikhî'l-islâmî*, (Mekke, 2001).

¹⁷⁷ Sâlih b. Hamûd et-Tüveycîrî, *Ahkâmû'l-hayvân gayri'l-me'kûl fi'l-ibâdât*, (Mekke, 2003).

¹⁷⁸ Hayriye Binti Ömer Hûsâvî, *Eğziyetü'l-hayvâni'l-mekul âsâruhâ ve ahkâmuhâ*, (Mekke, 2005).

¹⁷⁹ Salih b. Abduurahman el-Ğâmîdî, *el-Ahkâmû'l-muteallika bi'l-kâfir fi'l-ibâdât*, (Mekke, 2009).

¹⁸⁰ Âid b. Muâfi el-Cü'd'ânî, *el-Müsteddât fi kitâbi'l-cenâiz*, (Mekke, 2011).

¹⁸¹ Hicab b. Said es-Sülemî, *el-Binâve'l-isti'nâf fi'l-ibâdât*, (Mekke, 2012).

¹⁸² Sâlim b. Hamza Medenî, *Ahkâmû'd-dâhil fi'l-İslâm*, (Mekke, 2001).

vesayet nafaka gibi konuları ihtiva eder. Önemi haiz bir konu olması hasebiyle de kimi fıkıh kitaplarında ibadat bahsinden hemen sonra münekahat bahsi işlenmiştir.¹⁸³

Ümmü'l-Kurâ üniversitesinde aile hukuku bağlamında sadece nafaka¹⁸⁴ konusunda tez hazırlandığı görülmektedir. Aile müessesine dair çalışmaların eksik olması dikkati celp eden bir durumdur.

5. Miras Hukuku

Kamu hukuku ve özel hukuk şeklinde iki ana kola ayrılan günümüz beşeri hukuk sistematiğinde özel hukukun alt dallarından birisi de medeni hukuk başlığı altında mütaala edilen miras hukukudur. İslam hukukunda feraiz ilmi olarak anılan bu hukuku sistemi “terikeden hakkı olan kimselerin haklarının ilahi vahye göre paylaşılmasına dair hesap şekillerini gösteren hükümler ve kaideler” şeklinde tarif edilir.¹⁸⁵ Bu mahiyete sahip olan miras hukuku ile alakalı sadece bir tez hazırlanmış olup bu tezde ölümün akitlere etkisi ele alınmıştır.¹⁸⁶

6. Eşya Hukuku

Türk Eşya hukuku şahısların malları üzerindeki hakimiyetinden doğan meseleleri düzenler.¹⁸⁷ Eşya üzerindeki hakların en güçlüsü sayılan mülkiyet, günümüz hukuk terminolojisinde daha çok Roma hukuku temeline dayanan ve bazı Batı dillerinde “property” (propriété) kelimesiyle karşılana hakkı ifade eder. İslâm hukukunda bu anlamda mülkiyetin tek kelimelik bir terim karşılığı yoktur. Fıkıh literatüründe aynı hakları belirtmek üzere kullanılan milk, Batı hukukundaki mülkiyet hakkını da kapsayan bir üst kavram olup bu mânada mülkiyet “milkü'l-ayn ve'l-menfaa, el-milkü'l-kâmil, el-milkü'l-mutlak, el-milkü't-tâm” terimleriyle ifade edilir.¹⁸⁸

Eşya hukuku kapsamında ele alınan konuların vilayet,¹⁸⁹ irtifak hakkı,¹⁹⁰ niyâbet,¹⁹¹ İslam'da mal¹⁹² ve malın telef olması¹⁹³ şeklinde olduğu görünmektedir.

7. Tıp Hukuku

Tıp hukuku ile alakalı iki adet tez yazıldığı görülmektedir. Bu konular tıp ve tedavi ile alakalı meseleler¹⁹⁴ ve destekleyici tedavinin hükümleridir.¹⁹⁵

¹⁸³ Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu bidâyeti'l-mübtedî* (İstanbul: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2018) c. 3, s. 3.

¹⁸⁴ Hayâtî Muhammed Hifâcî, *en-Nafakâtü'ş-şer'iati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1983).

¹⁸⁵ Muhsin Koçak, “İslam Miras Hukuku”, *İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018) s. 314.

¹⁸⁶ El-Mikşâfî Tâhâ, *Eseru'l-mevti fi hukukî'ş-şahsi ve'l-tizâmâtuhû fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 1979).

¹⁸⁷ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c. 2 s. 59.

¹⁸⁸ Hasan Hacak, “Mülkiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, s. 543-548.

¹⁸⁹ Sa'd Hamîd es-Subey'î, *el-Velâyetüfi'n-nikâh*, (Mekke, 1981).

¹⁹⁰ Süleyman Vâil et-Tüveycîrî, *Hakku'l-irtifâk*, (Mekke, 1982).

¹⁹¹ 'Ukayl b. Ahmed el-'Ukaylî, *en-Niyâbe fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 1983).

¹⁹² Hüseyin b. Muhammed Felbemân, *el-Mâl kesbuhû ve infâkühû fi'l-kitâbive's-sünne*, (Mekke, 1984).

¹⁹³ Abdullah b. Hamd el-Ğuteymîl, *Ahkâmutele fi'l-mâl fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 1988).

¹⁹⁴ Abdullah b. Kasım eş-Şemrânî, *el-Ahkâmü'l-muteallika bi't-tehâli li't-tbbiyye ve'l-fuhûsâti'l-me'meliyye*, (Mekke, 2013).

¹⁹⁵ Tarık b. Tilal Ankâvî, *Karârâtü'l-ilcâti'l-müsânide li'l-hayâti hakikatuhâ ve âsârühâ*, (Mekke, 2017).

8. Borçlar Hukuku

İslam hukukunun geleneksel üçlü tasnifinin muamele başlığının bir parçasını ifade eden borçlar hukuku, kişiler arasında kurulan türlü çeşit borç münasebetlerini ve bunlardan doğan alacak haklarını ve borçlarını düzenler. Borçlar hukuku insanların ekonomik ilişkilerinin hukuk açısından görünüşünü yansıtmaktadır.¹⁹⁶

Borçlar hukukunun ana gayelerinden birisi ekonomik kalkınmaya yardımcı olmaktır. Zira ekonomik kalkınma günümüzde bir toplumun refah seviyesini artıran en önemli etken olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla dünya ekonomisine İslam dininin nasıl bir katkı sağlayacağını ortaya çıkarmanın en önemli adımı ekonominin çeşitli yönleriyle ele alındığı tezlerin gün yüzüne çıkarılmasıdır. Ümmü'l-Kurâ üniversitesinde de bu alanda birçok çalışma yapılmış olup bu konuda büyük bir müktesebat elde edilmiştir. Öyle ki üniversitenin tez kataloğuna bakıldığında dahi ekonomi ve iktisat alanında yazılan tezler özel bir başlıkla ele alındığı görülmektedir.

Bu alanda yazılan tezlerde dikkat çeken detay gerek günümüzde gerekse geçmişte mevcut ekonomik yapının gün yüzüne çıkarılmasına dair tezlerin mevcut olmasıdır. Geçmişteki ekonomik yapıya dair ele alınan tezlere baktığımızda Emevî Dönemi Şam'ında ekonomik hayat,¹⁹⁷ hicri beşinci asırdaki iktisadi düşünce,¹⁹⁸ Memlûklülük zamanında Hicaz'daki ekonomik krizler,¹⁹⁹ Beni Resul zamanında (ö. 628-858) Yemen'de ekonomik hayat,²⁰⁰ Cüveynî'nin İslam ekonomisine dair görüşleri,²⁰¹ Hz. Ömer'in ekonomiye dair görüşleri,²⁰² Abbasiler döneminde İslam'da ve Avrupa'da ekonomik kalkınma²⁰³ gibi tezler görülmektedir.

Modern dönemdeki mevcut ekonomik yapıya dair çalışılan tezlere baktığımızda ise Suudi Arabistan'daki yatırım fonları,²⁰⁴ Suudi Arabistan'daki özel banka ve fonlar,²⁰⁵ İslam beldelerindeki gıda sorununa ekonomik çözüm,²⁰⁶ Suudi Arabistan ve Ürdün örneğinde İslam'da tarımsal kalkınma,²⁰⁷ İslamî bankalara finansal destek ve Sudan'daki bankalara etkisi ve Sudan ekonomisine katkısı,²⁰⁸ Arap ülkelerindeki ekonomik bağımlılık ve çözümü,²⁰⁹ Racihî bankasındaki yatırım işlemlerinin İslam iktisadi açısından ele alınması,²¹⁰ bazı İslam ülkelerinde üretime dayalı yapı,²¹¹ Nasır Sosyal Bankasının (Nasser Social Bank) ekonomik

¹⁹⁶ Ayhan Ak, *İslam Borçlar Hukuku*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2019) s. 21; Hayrettin Karaman, c. 3 s. 21.

¹⁹⁷ Süreyya Hafız Arefe, *el-Hayatu'l-iktisadiyye fi bilâdi's-Şâm fi'l-asril'ümevî*, (Mekke, 1989).

¹⁹⁸ İshâm b. Abbas Nakli, *Meâlimu'l-fikri'l-iktisâdî fi'l-karni'l-hamisi'l-hicrî*, (Mekke, 2001).

¹⁹⁹ Fâtîme Muhammed Hasan el-Mübarekî, *el-Ezemâtü'l-iktisâdiyye fi'l-Hicâz hilâle'l-asri'l-memlûki*, (Mekke, 2012).

²⁰⁰ Hissa Binti Nasır el-Mubarek, *el-Hayâtu'l-iktisâdiyye fi'l-Yemen fi ahdî Benî Resûl*, (Mekke, 1995).

²⁰¹ Abdullatif b. Abdullah, *el-Ârâü'l-iktisâdiyye li inâmî'l-haremeyn el-Cüveynî*, (Mekke, 1997).

²⁰² Cüreybe b. Ahmet el-Hârisî, *el-Fıkhü'l-iktisâdî li emîri'l-müminin Ömer b. el-Hattâb*, (Mekke, 2000).

²⁰³ Adil Sibâi İbrahim, *et-Tetavvuru'l-iktisâdî hilâle'l-asri'l-abbâsî*, (Mekke, 1989).

²⁰⁴ Halid b. Ali es-Sinyân, *Sanâdîku'l-istismâr fi'l-Memleketi's-Suûdiyye*, (Mekke).

²⁰⁵ Abdulmusin b. Abdullah Âlu's-Şeyh, *el-Mesârifve's-sanâdîku'l-mutehassisi'li-Memleketi's-Suûdiyye*, (Mekke, 1988).

²⁰⁶ Kemal Tevfik Muhammed el-Hattab, *Dirâsetün İktisâdiyyetün li müşkileti'l-gizâfi'l-buldâni'l-islâmiyye ve ilâcuhâ fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1989).

²⁰⁷ Halef Süleyman en-Nemrî, *et-Tenmiyetü'z-Zirâiyye fi dav'i's-şeriatî'l-islamiyye*, (Mekke, 1989).

²⁰⁸ Müstaîn b. Ali Abdulmecid, *es-Siyâsetu't-temvîliyye li'l-mesâri fi'l-islâmiyyeti's-Sûdâniyye ve eseruhâ fi'l-iktisâdî's-Sûdâniyye*, (Mekke, 1991).

²⁰⁹ Ömer Feyhân el-Merzûkî, *et-Tebeyyetü'l-iktisâdiyye fi'd-düveli'l-arabiyye ve ilâcuhâ fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1995).

²¹⁰ Râşid b. Ahmed el-Alyevî, *el-Muâmelâtu'l-iktisâdiyye fi'r-racihî'l-masriyye*, (Mekke, 1995).

²¹¹ Fehd b. Abdullah eş-Şerîf, *Tenvî'u'l-heykeli'l-intâci fi iktisâbiyyâtiba'di'd-düveli'l-islâmiyye*, (Mekke, 1997).

kalkınmadaki yeri,²¹² aile tasarrufunun Suudi Arabistan örneğiyle ekonomik kalkınmaya etkisi,²¹³ bankaların zararına satışı ve Suud bankalarındaki etkileri,²¹⁴ Sierra Leone ülkesindeki fakirlik sorunu ve çözümü²¹⁵ ve Suudi bankalardaki ticari finansman²¹⁶ gibi tezler dikkat çekmektedir.

İslamî ekonomik düzen ekseninde ele alınan araştırmalara bakıldığında İslam ekonomisinde kıymet kavramı,²¹⁷ İslam iktisadında istihdam,²¹⁸ İslam ortak pazarı,²¹⁹ İslam iktisadında yatırım teminatı ve ölçüleri,²²⁰ İslam'da savaş ekonomisi,²²¹ İslam iktisadında banknotlar,²²² dövizdeki değişiklik ve İslam iktisadındaki karşılığı,²²³ İslam ekonomisinde kredinin yeri,²²⁴ İslam iktisadında turistik kalkınma,²²⁵ bankacılık işlemlerinde İslamî alternatifler,²²⁶ ekonomik kalkınmaya dair ölçütler²²⁷ ve banka hizmetleri²²⁸ gibi ekonomik kalkınmaya dair konuların ele alındığını görülür.

İcâre²²⁹, müsâheme ortaklığı,²³⁰ emân akdi,²³¹ borç,²³² rekabette öncelikli haklar,²³³ paraların akitlere etkisi,²³⁴ muâmelâtta şüphe,²³⁵ stok yapmanın hükmü,²³⁶ elektronik ticaretin hükmü,²³⁷ borcun düşme sebepleri,²³⁸ muâmelâtta va'd,²³⁹ tıbbi ticaret²⁴⁰ ve ortaklıklarda ana paranın hükümleri²⁴¹ de borçlar hukuku kapsamında doktora düzeyinde çalışılmıştır.

²¹² Beyân Muhammed et-Tahhân, *Eseru benki Nasîri'l-ictimâî*, (Mekke, 1998).

²¹³ Fâlih b. Abdullah el-Hukbânî, *el-İddihâru'l-âilî ve eseruhu fi't-tenmiyeti'l-iktisâdî*, (Mekke, 1998).

²¹⁴ Abdurrahman Hâmid, *Tatbîkatu't-teverruki'l-masrifi fi'l-mesârifi's-suûdî*, (Mekke, 2008).

²¹⁵ Muhammed Ramazan Câlû, *Zâhiretu'l-fakri fi cumhuriyeti Sirâliyûn ve esbâbuhâ ve hasâisuhâ ve âsâruhâ ve turukumu'âlecetihâ*, (Mekke, 2010).

²¹⁶ Adil b. Abdurrahman Bûkirî, *Mehâtiru siyeği't-temvî li'ticariyyi'l-islamî fi'l-bunûki's-suûdiyye*, (Mekke, 2005).

²¹⁷ El-Ayyâşî es-Sadık Fidâd, *el-Kıymet ve nazariyyetühâ fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1991).

²¹⁸ Musa b. Muhammed et-Tayyib Alkam, *Tevozü'l-amel fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1987).

²¹⁹ Muhammed Ali Ferâc el-Ukalâ, *es-Sûkul-İslamiyyetu'l-müştereke*, (Mekke, 1988).

²²⁰ Selman Nasruddin Muhammed, *Meâyîr ve Damânâtü'l-istismâr fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1988).

²²¹ Gâzî b. Salim el-Harbî, *İktisadiyyatü'l-harbi fi'l-islâm*, (Mekke, 1989).

²²² Ahmed Muhyiddin Hasan, *Sûku'l-evrâki'l-Maliyye ve eseruhâ'l-inmâiyye fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1989).

²²³ Mutahhir Seyf Nasr, *et-Tekallub fi es'ari'l-âmelâti'l-kâbileli't-tahvîl ve subulü muvacehetihâ fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 2001).

²²⁴ Said Hemedân el-Lahyânî, *el-İ'timân fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 1998).

²²⁵ İbrahim Fuad Hûca, *et-Tenmiyyetü's-siyâhiyye fi'l-iktisâdî'l-islâmî*, (Mekke, 2010).

²²⁶ Talib b. Ömer el-Kesîrî, *Nazariyyetu'l-bedâilî'l-islâmiyyeli'l-muâmelâti'l-mesrifiyye*, (Mekke, 2014).

²²⁷ Abdulazim Salih Osman, *Mekâyîsu'l-cuhâdî'l-inmâiyyi'l-lâzim li't-tehallusi min fecveti't-tenmiyye*, (Mekke, 2006).

²²⁸ Tayyib Muhammed et-Tekîne, *el-Hademâtu'l-masrifiyye fi zillî's-şerîati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1983).

²²⁹ Şeref Ali eş-Şerîd, *el-İcâretu'l-vâride alâ 'ameli'l-insân*, (Mekke, 1976).

²³⁰ Sâlih Ahmet el-Bakmî, *Şirketu'l-müsâhameti fi'n-nizâmî's-suûdiyye*, (Mekke, 1983).

²³¹ Sa'd b. Sa'îd el-Kahtânî, *'Akdu'l-emânfi's-şerîati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1984).

²³² Muhammed Hassân Yûsuf, *ed-Deyn ve ahkâmuhûfi's-şerîati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1986).

²³³ Şâdiye Muhammed Ka'kî, *el-Hukûku'l-mukaddeme 'inde't-tezahum*, (Mekke, 1989).

²³⁴ Muhammed b. Saîd el-Hârisî, *el-Eflâsu ve eseruhû fi tasarrufâtü'l-medîni's-şerîati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1981); Ahmed Hasan el-Hasenî, *Tetavvuru'n-nukûdi fi's-şerîati'l-islâmiyye*, (Mekke, 1988).

²³⁵ Abdullah b. Cem'an el-Çamidî, *eş-Şühbetü ve eseruhâ fi'l-muâmelâti'l-mâliyyeti ve'n-nikâhi ve mâyeteallekubihî*, (Mekke, 1994).

²³⁶ Salih b. Süleyman el-Huveys, *Ahkâmu'akdi'l-hakrfi'l-fikhi'l-islâmî mukârinen bimâ aleyhi'l-amel fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, (Mekke, 2007).

²³⁷ Adnan b. Cem'an ez-Zehrânî, *Ahkâmu't-ticâreti'l-ilikroniyye fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2007).

²³⁸ Abdulvehhab b. Abdullah b. Humeyd, *Esbâbu sukûti'd-deyn ve tatbîkühâ'l-muâsira*, (Mekke, 2014).

²³⁹ Halid b. Ali el-Karutî, *el-Va'd ve tatbîkühûfi'l-muâmelâti'l-mesrifiyye*, (Mekke, 2015).

²⁴⁰ İbrahim b. Ali es-Süfyânî, *et-Tevsîku't-tıbbî ve ahkâmuhûfi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2017).

²⁴¹ Veli b. Mahmud Kârî, *Ahkâmura'si'l-mâl fi's-şerîkât ve'l-mesâilî'l-muâsira*, (Mekke, 2011).

9. Mâli Hukuk

Mâli Hukuk, devletin özel ve tüzel kişilerinin vergi sistemini konu edinir. Mâli hukuka ait üç temel vardır: Zekat, fey (cizye, harac ve uşur) ve humustur.

Mâli hukuk kapsamında iktisadî hürriyet ve devletin iktisada müdahalesi,²⁴² kamu harcamalarının şer'î kuralları,²⁴³ İslam'da doğal kaynaklara malik olmanın hükümleri,²⁴⁴ devlet düzeyinde zekatın belirlenmesi için oluşturulan ekonomik planlar²⁴⁵ ve kayıt dışı ekonomi hacminin ölçümü ve ekonomiyi etkisi²⁴⁶ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Tezler arasında devletin ekonomik kalkınma adına atacağı adımlar ve dikkat etmesi gereken sabiteler esaslı tezler bulunmaktadır. Yapılan tezlere bakıldığında İslam'da ve Kapitalizmde parasal ve hakiki güce dayalı denge,²⁴⁷ iktisadi kalkınma için yapılan planlamalar,²⁴⁸ İslam'ın yabancı finanslara karşı tutumu,²⁴⁹ İslam iktisadında altyapıyı kurma yolları,²⁵⁰ İslam'da ekonomik alt yapıyı koruma,²⁵¹ İslam ekonomisinde üreticinin izleyeceği yollar,²⁵² İslam ekonomisinde yatırım fonu,²⁵³ muasır İslam ekonomisi hakkında araştırma yöntemleri,²⁵⁴ sular ve ekonomik kalkınmaya etkisi,²⁵⁵ satış kooperatifleri ve İslam ekonomisindeki kalkınmaya etkileri,²⁵⁶ İslamî bankaların karları ve kullanıldığı yerler,²⁵⁷ kadının çalışmasının toplumsal ve ekonomik etkileri,²⁵⁸ ekonomik yaptırımlar ve toplumsal etkisi,²⁵⁹ parasal ihale ve ekonomik etkileri,²⁶⁰ bina yapım ve işletim sistemindeki parasal alt yapının İslam iktisadındaki yeri²⁶¹ gibi devlet politikasıyla alakalı başlıklar göze çarpmaktadır.

10. Ceza Hukuku

Fıkıhta ukûbât bahsi olarak da bilinen ceza hukuku bozulan toplumsal düzenin yeniden sağlanması adına düzeni bozanın hangi cezaya çarptırılacağını belirleyen hukuk dalıdır.²⁶² Özel

²⁴² Abdullah Maslah Mestûr es-Semâli, *el-Hürriyyetü'l-iktisadiyye ve Teehulu'd-devleti fi'n-neşâti'l-iktisadiyye fi'l-islâm*, (Mekke 1985).

²⁴³ Velid Halid eş-Şâyıcı, *ed-Davâbitü's-şer'iyye li'l-infâki'l-âm ve eseruhû ale't-tenmiyeti'l-iktisâdiyye*, (Mekke, 1996).

²⁴⁴ Abdullah b. Ali el-Bâr, *Milkiyyetü'l-mevârid't-tabî'iyyefi'l-İslâm*, (Mekke, 1984).

²⁴⁵ Mukbil b. Salih Zekâr, *el-Kavâ'idü'l-iktisadiyye li takdîri hasîleti'z-zekâti min hilâli nizâmî'l-hisâbâtî'l-kavmiyye*, (Mekke, 1993).

²⁴⁶ Hâmid b. Dâhil el-Mutayrî, *Kıyâsu'l-hacmi'l-hafiyi ve eseruhû ale'l-muteğayyirâti'l-islâmiyye*, (Mekke, 2011).

²⁴⁷ Musa Adem İsa, *et-Tevâzünü'n-nakdî ve'l-hakîki fi'l-iktisâdi'l-islâmî dirasetün mükarinetün bi'l-iktisâdi'r-ra'simâli*, (Mekke, 1990).

²⁴⁸ Muhammed b. Said el-Çamidî, *et-Tahtîlî't-tenmiyeti'l-iktisadiyye ve mevki'fû'l-islâmiminhu*, (Mekke, 1991).

²⁴⁹ Ahmed b. Sa'd el-Harbî, *et-Temvîlu'l-ecnebî ve mevki'fû'l-islâmiminhu*, (Mekke, 1993).

²⁵⁰ Abdullah Hâsin el-Câbirî, *Meşrûatu tekvîni'l-binyeti'l-esâsi fi'l-iktisâdi'l-islâmî*, (Mekke, 1993).

²⁵¹ Ali Cemil Dekkâk, *İktisâdiyyâtuhimayeti'l-binye fi'l-islâm*, (Mekke, 1993).

²⁵² Abdullatif Abdullah el-Vâbil, *Tahlîlu sulûki'l-müntici fi'l-iktisâdi'l-islâmî*, (Mekke, 1996).

²⁵³ Suûd Muhammed er-Rebîa, *et-Temvîlu'l-istismârî fi'l-iktisâdi'l-islâmî*, (Mekke, 1997).

²⁵⁴ Muhammed b. Hasan ez-Zehrânî, *Menâhîcu'l-bahsi fi'l-iktisâdi'l-islâmî*, (Mekke, 1998).

²⁵⁵ Muhammed b. İbrahim el-Bencâbî, *el-Miyâh ve tesiruha fi tahkîki't-tenmiyeti fi'l-iktisâdi'l-islâmî*, (Mekke, 1998).

²⁵⁶ Ahmed b. Salih el-Çamidî, *el-Cemiyâtü't-te'avuniyye ve eseruhâ fi't-tenmiyye fi'l-iktisâdi'l-islâmî*, (Mekke, 2000).

²⁵⁷ Adem İshak el-Âlim, *Erbâhu'l-Mesâri fi'l-İslamiyye*, (Mekke, 2000).

²⁵⁸ İsam b. Hişâm el-Cufrî, *el-Âsâru'l-iktisâdiyyeve'l-ictimâiyye li-ameli'l-mer'e*, (Mekke, 2000).

²⁵⁹ Muhammed b. Ali el-Çamidî, *et-Taaddiyâtü'l-iktisadiyye ve Âsâruha'l-İktisadiyyeve'l-ictimâiyye*, (Mekke, 2001).

²⁶⁰ Ali b. Maslah Râcih, *el-Arzu'n-nakdî ve âsâruhâ'l-iktisadiyye*, (Mekke, 2000).

²⁶¹ Muhammed Cevad Hares, *Meşrû'âtü'l-binyeti'l-tahtiyi min hilâli nizâmî'l-binâve't-teşîl*, (Mekke, 2009).

²⁶² Ahmed Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: İFAV, 2012).

ve tüzel kişiler arasında çıkan anlaşmazlıkların, çekişme ve ihtilafların mahkemelerde çözülmesinde dikkate alınan yöntemleri ve kaideleri belirleyen hukuk dalıdır.²⁶³

Bu bağlamda İslam ceza hukuku kapsamında cinayete dair sorumluluklar,²⁶⁴ İslam'da hata,²⁶⁵ İslam'da cezaların arka planı,²⁶⁶ İslam'da avukatlık,²⁶⁷ hadlerin uygulanışı,²⁶⁸ yakmanın hükmü,²⁶⁹ İslam'da terörün hükümleri,²⁷⁰ İslam'da evrakta sahtecilik,²⁷¹ adli velayet,²⁷² cinayet ve cezalar,²⁷³ nesli korumanın yolları,²⁷⁴ İslam'da teftiş,²⁷⁵ İslam'da çocuklara tecavüzün hükümleri²⁷⁶ ve İslam'da mümâsele²⁷⁷ üzerine doktora tezlerinin hazırlandığı görülmektedir.

Bunun dışında ceza hukukuyla alakalı yerel mahkemelerin kararlarına ve dava süreçlerine dair Suudî Arabistan'daki had cezaları²⁷⁸, Suud'daki mahkemelerde kesinleşmiş davalar,²⁷⁹ Suudî Arabistan'da kadının yetkileri²⁸⁰ gibi konular da ele alınmıştır.

11. Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk (devletler hukuku) , “bağımsız devletlerin ve uluslararası kuruluşların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, hak ve vazifelerini gösteren kurallar bütünü” olarak tanımlanabilir. Devletler hukukunun temeli olan birlik, birbirini hâkimiyeti altına alma birliği değil, serbest iradeye dayanan, hukukun otoritesinin kabul edildiği birliktir. İslâm devletler hukuku, işte bu çerçevedeki ilişkilere İslâm'ın getirdiği ölçüler ve prensipler doğrultusunda hükümler içeren bilim dalıdır.²⁸¹

Devletler hukukuna dair yazılmış tezler, günümüz İslam ülkelerinde uluslararası şirketler ve İslam iktisadındaki yeri,²⁸² İslam'da savaş,²⁸³ gayri müslimlere karşı muamele,²⁸⁴ uzay ve

²⁶³ Ayhan Ak, *İslam Kamu Hukuku* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2019) s. 87-105.

²⁶⁴ Abdullah b. S'ad er-Reşid, *el-Mesûliyyetu'l-cinâiyye*, (Mekke, 1980).

²⁶⁵ Muhammed b. Abdullah el-Ahmed, *Nazariyyetu'l-hatai fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 1984).

²⁶⁶ Fikri Ahmed Ukkâz, *Felsefetü'l-ukûbeti fi's-şerîati'l-islâmîyye ve'l-kânûn*, (Mekke, 2004).

²⁶⁷ Bunder b. Abdulaziz el-Yahyâ, *el-Muhâmâtü'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2004).

²⁶⁸ Ahmed b. Yahyâ ez-Züheyri, *Tenfizâtü 'ukûbâti'l-hudûd ve te'cîluhâbimâ aleyhi bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, (Mekke, 2004).

²⁶⁹ Selma Muhammed Salih Hûsâvî, *Ahkâmu'l-ihrâk fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2006).

²⁷⁰ Abdullah Mutlak Abdullah, *el-İrhâb ve ahkâmuhû fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2007).

²⁷¹ Ali Yusuf ez-Zehranî, *Tezviru'l-muharrarât*, (Mekke, 2008).

²⁷² Nebîl b. Muhammed el-Muşeykih, *el-Hirâsetu'l-kadâiyye fi'l-fikhi'l-islâmî ne'n-nizâmi's-Su'ûd*, (Mekke, 2011).

²⁷³ Mülfî b. Sayir el-Anezî, *ed-Davâbitu'l-fikhiyye fi evvâbi'l-cinâyât ve'l-ukûbât*, (Mekke, 2014).

²⁷⁴ Ahmed b. Abdullah el-Mübarekî, *Turuku tahsini'n-nesli'l-beşerî*, (Mekke, 2014).

²⁷⁵ Abdullah b. Sudan el-Uteybî, *Ahkâmu ve davâbitu't-teftiş fi's-şerîati'l-islâmîyye*, (Mekke, 2014).

²⁷⁶ İman Binti Sa'd et-Tuveyrikî, *Ahkâmu'l-i'tidâale'l-etfâl fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2014).

²⁷⁷ Çâde Binti Muhammed, *el-Mumâsele ve eseruhâ fi'l-ahkâmi'l-fikhiyye*, (Mekke, 2014).

²⁷⁸ Sa'd Muhammed el-'Useyrî, *İcrâtu isbâti ve tenfizi ukûbâti cerâimi'l-hudûd fi'l-memleketi'l-arabiyyeti's-suûdiyye*, (Mekke, 1991).

²⁷⁹ Nâsir b. İbrahim el-Muhaymîd, *el-İntihâtu's-subûtiyyedi'l-mehâkimi's-şer'iyye bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, (Mekke, 1998).

²⁸⁰ Abdurrahman b. Nâfi' es-Sülemî, *Sultatü'l-kâdi fi teşdîd ve tehfi fi'l-ukubeti fi's-şerîati'l-islâmîyyeti tatbîkan alâ ba'di'l-mehâkimi's-şer'iyyebi'l-Memleketi's-Suûdiyyeti'l-Arabiyye*, (Mekke, 2004).

²⁸¹ Ahmed Özdemir, *İslâm Devletler Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması* (Ankara: Ankara, Doktora Tezi, 2008) s. 10.

²⁸² Muhammed b. Abdullah en-Nefise, *eş-Şerikât müteaddidetü'l-cinsiyeye ve âsaruhâ'l-iktisâdiyye fi düveli'l-âlemi'l-islamiyye*, (Mekke, 1998).

²⁸³ Abdullah b. Salih el-Alî, *el-Harbu'fi's-şerîati'l-islâmîyye*, (Mekke, 1986).

²⁸⁴ Ahmed Hüseyin Âfeh, *el-Alâkâtu'l-ferdiyye beyne'l-müslim ve gayri'l-müslim fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 1988).

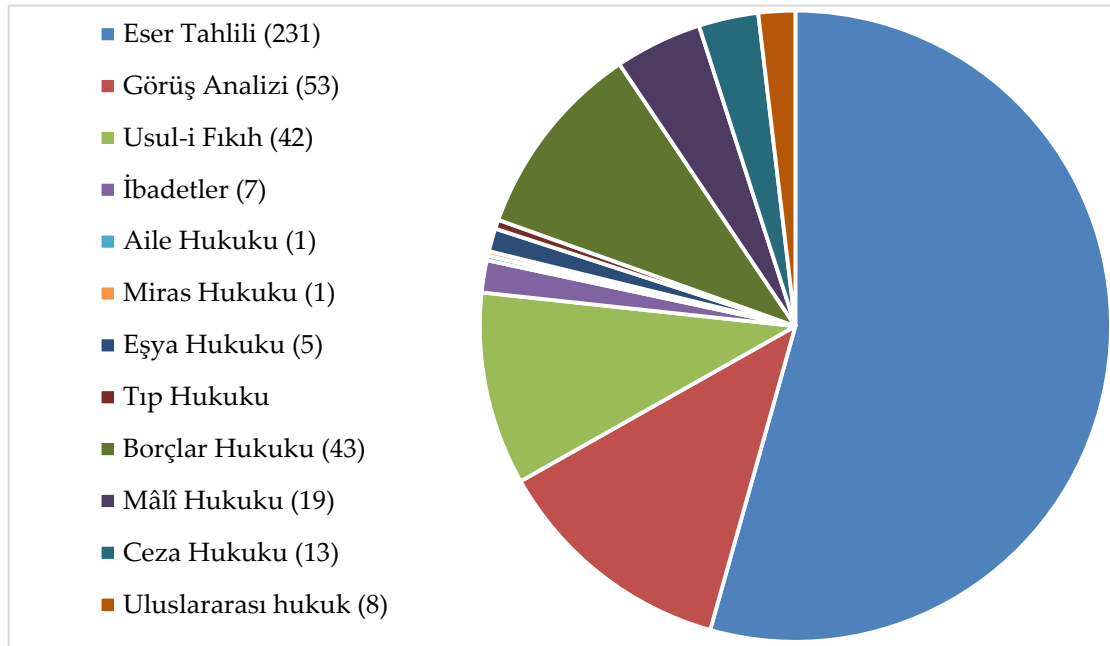
hava sahasının hükümleri,²⁸⁵ uluslararası strateji,²⁸⁶ harp suçları,²⁸⁷ paylaşım sözleşmesi²⁸⁸ ve İslam'a girenin hükmü²⁸⁹ şeklinde sıralanabilir.

Sonuç

Yaptığımız araştırma neticesinde ulaşabildiğimiz kadarıyla Ümmü'l-Kurâ üniversitesinde İslam hukuku alanında 2017 yılına kadar nihayete erdirilen doktora tezi sayısı 427'dir. Tezlerin büyük çoğunluğunun hukuk tarihinin eser tahlili ve tahkiki üzere yazılan tez sayısı 231; görüşlerin analizi kapsamında yazılan tez sayısı 53'dür. Usul-i fıkıh kapsamında yazılan eserlere baktığımızda 42 adet eserin kaleme alındığı görülmektedir.

Sonuç olarak Ümmü'l-Kurâ üniversitesinde özellikle eser tahkiki ve ulemanın görüşlerinin analizi niteliğindeki tezlerin kahir ekseriyeti oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca günümüze dair meselelere daha çok ekonomik yönden ele değinildiği görülmekte olup; özellikle ibadet, aile hukuku ve miras hukukuna dair çalışmanın çok az olması da dikkat çeken ayrı bir husustur.

Genel olarak baktığımızda ise işlenen konuların yüzdelerine göre çıkan tablo şu şekildedir:

²⁸⁵ Abdulvahhâb b. Muhammed 'Asûl, *Ahkâmu'l-mecâli'l-cevô ve'l-mecâli'l-fedâi*, (Mekke, 1992).

²⁸⁶ Hâmid b. Medh B. Hamîdân, *el-Mesuliyyetu'l-müterattibe ale'l-kelime fi's-siyâseti's-şer'iyye*, (Mekke, 2006).

²⁸⁷ İsmail b. Mehdî el-Hasenî, *Cerâimu'l-harb fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2016).

²⁸⁸ Hüseyin b. Hasan ez-Zehrânî, *Akdu'l-kismet ve ahkâmuhû fi'l-fikhi'l-islâmî*, (Mekke, 2017).

²⁸⁹ Sâlim b. Hamza Medenî, *Ahkâmu'd-dâhil fi'l-İslâm*, (Mekke, 2001).

Kaynakça

- Ak, Ayhan. *İslam Borçlar Hukuku*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2019.
- . *İslam Kamu Hukuku*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2019.
- Aşkar, Ömer Süleyman. *Târîhu'l-fıkhi'l-islâmî*. 1 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-felâh, 2. Basım, 1989.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: İFAV, 12. Basım, 2016.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-i İslamiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul, Bilmen Yayınevi., ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2013.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 18. Basım, 2016.
- Koca, Ferhat. *İslam İbadet Esasları*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Koçak, Muhsin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- . "İslam Miras Hukuku". *İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Basım, 2018.
- Kurşun, Zekeriya. "Suudi Arabistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/581-584. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kurt, Halil. "Suudi Arabistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/580-581. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Merğînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu bidâyeti'l-mübtedî*. İstanbul: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2018.
- Özdemir, Ahmed. *İslâm Devletler Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması*, Ankara: Ankara, Doktora Tezi, 2008.
- Seydişehrî, Mahmud Es'ad b. Emin. *Hukuk Tarihi*. İstanbul: Medhal İlmî Araştırma Derneği Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Yaman, Ahmed - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2012.
- Zekîr, Mukbil b. Salih. *el-Kavâ'idü'l-iktisadiyye li takdîri hasîleti'z-zekâti min hilâli nizâmi'l-hisâbâti'l-kavmiyye*. Mekke, 1994.
- Zeydân, Abdulkerim. *el-Medhal li dirâsâti's-şer'ati'l-islâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 2013.